

letnik VI
številka

8

**jezik
in
slovstvo**

1966

Jezik in slovstvo

Letnik XI. številka 8

Ljubljana, november 1966

Revija je izhajala od februarja do novembra (osem števil)
Izdaja jo Slavistično društvo v Ljubljani
Glavni in odgovorni urednik Jože Toporišič, Ljubljana, Aškerčeva 12
Uredniški odbor: Franc Zadravec, Janez Sivec
Tehnični urednik: Ivo Graul
Tiska tiskarna GP »Celjski tisk« v Celju
Opremila inž. arh. Jakica Acceto

Naročila sprejema Slavistično društvo Slovenije, Ljubljana, Novi trg 4/I

Tekoči račun pri SDK 501-8-4

Letna naročnina N-din 20 (2000 din), polletna N-din 10 (1000 din), posamezna številka N-din 2,50 (250 din);

za dijake, ki dobivajo revijo pri poverjeniku, N-din 10 (1000 din);

za tujino celoletna naročnina N-din 30 (3000 din)

Rokopise pošiljajte na naslov urednikov

Vsebina osme številke

Razprave in članki

- Janko Kos Romantika in realizem v Jenkovih Obrazih 237
Boris Paternu Razvoj in tipologija slovenske književnosti 246
Janko Čar O nekaterih vprašanjih slovenščine v šoli in javnem življenju 252
Boris Merhar Še kaj v slovenski rimi 259

Akademijin slovar slovenskega knjižnega jezika

- Jože Toporišič Pogovorni nedoločnik 264

Zapiski, ocene in poročila

- Hermina Jug Viktor Kudělka o slovenski prozi, dramatikni in literarni zgodovini 266
Franc Šebjanič Dokument o morebitni Pavlovi namestitvi na ljubljanski univerzi 269
Jože Toporišič Uredniško poročilo občnemu zboru Slavističnega društva 271

Gradivo

- Razpis nagrad 272
V oceno smo prejeli 272
Popravek 272
V JiS XI/1966 so sodelovali 272

Kronika

- Jože Volfand Dileme (?) (platnice)

Janko Kos

ROMANTIKA IN REALIZEM V JENKOVIH OBRAZIH

Jenkova lirika se je v zadnjih letih spet pomaknila v ospredje literarno-zgodovinske vede. Zasluge za to ima Bernikova izdaja pesnikovega zbranega dela v dveh knjigah (1964-65), še bolj pa obširna razprava istega avtorja Lirika Simona Jenka (1962), ki ji stojita ob strani posebej komentirani izdaji Jenkovega izbranega dela (1961) in Obrazov (1962). Šele s tem so se v vsej širini razgrnili pred znanostjo pa tudi pred bralci globlji problemi, ki jih skriva v sebi pesnikovo delo.

Pričujoča razprava navezuje na že znana dognanja tako, da jih poskuša dopolniti s pogledom na razmerje med romantiko in realizmom v Jenkovem osrednjem pesniškem ciklu. Prav s tem pa želi prispevati tudi k razjasnitvi vprašanja, kakšen je pravzaprav delež obeh pomembnih literarnih struj v slovenskem slovstvu iz srede 19. stoletja.

1

Cikel Obrazi je Jenku nastajal več let, saj je iz rokopisov razvidno, da je prve pesmi napisal že aprila in maja leta 1857. Naslednjega leta jih je devet objavil v Slovenskem glasniku, in sicer v zaporedju: *Vstala je narava, Naj vso svojo silo, Zelen mah obrašča, Z glasnim šumom s kora, Med brezovjem temnim, Mlad junak po polji, Zida drobna mravlja, Mlade hčeri truplo, Kedar mlado leto*. Leta 1859 sta v listu bila natisnjena še dva »obrazca« (*Pri zeleni mizi, Leži ravno polje*), nato pa je nastal premor vse do leta 1862, ko je bilo pod naslovom *Obrazi* objavljenih v Slovenskem glasniku še pet pesmi: *Kje nek zemlja grobe krije, Buči, morje adrijansko* (obe sta v Pesmih leta 1865 spet izšli samostojno pod naslovoma *Sámo* in *Adrijansko morje*), *Ko je solnce vstalo, Ko zaspal bom v smrti, O večerni uri*. Dokončno podobo je cikel dobil šele v zbirki, kjer mu je Jenko dodal še sedem neobjavljenih tekstov, tako da je jih z uvodnim vred enaindvajset. Šele zdaj je nastala sklenjena celota, sestavljena in urejena po

skrbno premišljenem načrtu. Sicer pa najbrž ni mogoče tajiti, da je imel Jenko že pri prvih objavah posameznih delov pred očmi večjo ciklično zamisel, saj je že leta 1858 pet tekstov objavil pod skupnim naslovom *Obrazi*, za uvod pa jim je brez označne številke postavil pesem *Vstala je narava*. To pa je grafična ureditev, ki jo je obdržal za objavo cikla v *Pesmih*. Še en dokaz torej več, da so bili že od vsega členi ene same, bolj ali manj trdno zamišljene celote, čeprav pesmi *Sámo in Adrijsko morje* kažeta, da cikel navzven še ni bil popolnoma trdno razmejen.

Ob vsem tem pa vendarle ne gre pozabiti, da so posamezni teksti nastajali v razmaku več let, in to prav v času, ko se je Jenkovo pesniško ustvarjanje sicer že bližalo koncu, a je bila njegova osebnost toliko bolj podvržena močnim, to pot dokončnim razvojnim sunkom. In res odkrijemo v navidezni enotnosti *Obrazov* kaj kmalu razpoke, dokler ne sprevidimo, da jih sestavlja več različnih plasti in da se v njihovem tkivu prepleta pravzaprav več idejnih in umetniških teženj, tako da je celota njihovo križišče in hkrati prehod od ene k drugi. Lahko bi celó trdili, da se spajajo v urejeno mnogoglasje, prav s tem pa dajejo celoti mnogolično, pestro in živo podobo. Sicer se pa različnost teh teženj v glavnem zgošča okoli dveh osrednjih idejnih in umetniških niti, ki se prepletata skozi cikel od začetka do konca, se kažeta v njegovi vsebini pa tudi obliki, zmeraj pa tako, da prevladuje zdaj prva in zdaj spet druga. Pravzaprav gre za literarni načeli, ki ju v skladu z utrjenim literarnozgodovinskim izrazoslovjem ni mogoče imenovati drugače kot romantika in realizem. To pa je dvojje načel, ki se jima podreja Jenkovo pesništvo v celoti, saj je kot večina pesnikov po Prešernovi smrti tudi Jenko izšel iz pozne romantike, tako da se ni mogel nikoli popolnoma ločiti od njenih osnov, hkrati pa je vendarle že bolj kot vsi drugi stremel za realizmom. Ta razvoj je dosegel vrh v *Obrazih*, ki segajo iz območja romantike v realizem, prav to pa jim daje večji notranji razpon in izjemno pesniško težo.

Dvojnost idejnih in umetniških teženj, iz katerih je zgrajena celota, se razodeva že v obeh programskih opozorilih, ki jih je postavil Jenko *Obrazom* na začetek v prvi objavi leta 1858, a ju je nato v nespremenjeni obliki sprejel tudi v zbirko leta 1865. Najprej je to seveda naslov cikla, ki naj z enim samim, a zato tem bolj značilnim pojmom označi celoto. Glasi se preprosto *Obrazi*. Na prvi pogled zares enostavna oznaka, ki pa skriva v sebi več problemov. Da Jenko z njo ni mislil na obraz v dandanes običajnem pomenu, se razume kar samo po sebi. Pač pa je morda pod vplivom takrat številnih slovanskih izposojenk imel pred očmi pomen, kot ga imata ruska beseda »óbráz« ali češka »obraz«, ki obe pomenita podobo ali sliko (das Bild). Sicer se je pa s tem pomenom pojavila pri nas že prej — na primer v Gutsmanovih Kristijanskih resnicah (1770) ali pa pri Vodniku. Končno je že Prešeren v sonetu *Apel in čévlar* imenoval slikarja obraznika. Vsekakor pa najdemo besedo »obraz« s tem pomenom v Cigaletovem in Janežičevem nemško-slovenskem slovarju, ki sta izšla leta 1860 oziroma 1867, torej v desetletju, v katerem je tudi Jenko končal svoj cikel.

Jenkovi *Obrazi* so toliko kot podobe ali slike — podobe narave pa tudi življenja sploh. Da ima pojem programski pomen, je umljivo, saj se skriva v njem kolikor toliko določno umetniško načelo. Jenko želi opozoriti, da so njegove pesmi to pot podobe ali slike, prav s tem pa se razlikujejo od pesniških

tekstov, ki so kaj več kot stvarna upodobitev zunanjega predmeta. Pojem podobe že sam po sebi predvideva obstoj predmeta, ki je neodvisen in samostojen, tako da je podoba samó njegov bolj ali manj stvaren, objektivni posnetek. Za takšno podobo je značilno, da obstaja njen ustvarjalec z vsem tistim, kar je v njem izrazito subjektivno, čim bolj neopazen, skrit, pa tudi neprizadet ali vsaj nevsiljiv. Njegova naloga je samo ta, da nam pojav, stanje ali dogodek naslika tako, kot ga vidi od zunaj, ne da bi se preveč očitno mešal vanj s svojim subjektivnim komentarjem. Gre torej za izrazito objektivni odnos do tega, kar želi ustvarjalec izpovedati, kot da bi vedel, da ima pravo veljavo samo tisto, kar je zares stvarno, ne pa morda samo svojevoljen plod čustev in domišljije. S tem pa je že povedano, da se v naslovu Jenkovega cikla skriva načelo, ki ga ni mogoče imenovati drugače kot realistično, saj je v bolj ali manj očitni zvezi s cilji, ki si jih je sredi 19. stoletja zastavila umetniška smer realizma, a je prav v petdesetih letih zlasti v Franciji in Rusiji že rodilo prve izrazite sadove. Sicer je pa novost tega načela vidna že kar s stališča dotedanjega slovenskega pesništva, ki se je razvijalo večidel pod vplivom predromantike in romantike. Zlasti v okviru Prešernove lirike bi komajda mogli najti mesto pesniški teksti, ki bi bili podobe ali slike v opisanem pomenu, ne pa čisto neposreden izraz pesnikove subjektivnosti, ki stopa v ospredje z vsem potrebnim poudarkom.

Drugo programsko opozorilo, ki ga je pesnik postavil *Obrazom* na začetek, je precej drugačno. Najdemo ga v pesmi *Vstala je narava*, ki jo je pesnik že leta 1858 uvrstil pred druge »obrazce« in ji določil posebno mesto tudi s tem, da jo je pustil brez označne številke; oboje je obdržal tudi v zbirki, kar nam je lahko v dokaz, da se je ves čas zares jasno zavedal programskega pomena pesmi. Saj pa je njena miselnost zares tako razvidna, da o njenem pomenu ne more biti dvoma. Jedro teksta je pač misel, da so naravni pojavi samó ogledalo, v katerem odseva človekova notranjost. V vseh stvareh okoli sebe — v zvezdah, rožah in celo kamenju — odkriva človek svoja lastna čustva, občutke in želje. Kar čuti človek, čuti narava z njim in zanj, tako da se ob nji še bolj zave svojega notranjega življenja.

Od tod pa seveda kar samo po sebi sledi, da narava zunaj človeka pravzaprav ni čisto samostojen, stvaren svet zase, ampak da človeka zanima predvsem kot podaljšek, odsev ali celó orodje njegove lastne subjektivnosti. Ta je človeku tako zelo pomembna, da mu je pravzaprav vse, medtem ko stvarnosti kot take pravzaprav še ne prizna. In tako je kar na dlani, da se iz miselnosti pesmi oglaša umetniško načelo, ki vsekakor še nima opravka z realizmom. S stališča pozitivističnih ali pa materialističnih načel, s katerimi je realistična smer sredi 19. stoletja začela presoјati svet, bi bil kaj takega neodpustljiv antropomorfizem, ki pač nima dosti skupnega z zares stvarnim, treznim, že kar znanstvenim pojmovanjem narave. In tako se ni mogoče izogniti trditvi, da sega umetniški program Jenkove pesmi še nazaj v romantiko, saj je bila tej človeška subjektivnost vse, stvarnost pa njeno nasprotje, češ da je v primeri s človekovim notranjim doživljanjem manjvredna. Eno od pesniških orodij, s katerimi je romantika oblikovala svoj temeljni doživljaj sveta, pa je bilo antropomorfno prispodabljanje narave in človeka. Seveda ga ni iznašla šele romantika, saj ga je odkrivalo že ljudsko pesništvo, kjer je v svoji prvotni, večidel naivni obliki že od nekdaj imelo pomeben delež. Toda res je, da so ga romantiki prevzeli

v bolj umetni, zavestni, estetsko hoteni obliki, prav s tem pa so mu šele dali romantičen pečat. Najbrž ni mogoče zanikati, da je na podoben način prišel do njega tudi Jenko.

Samo zaradi večje nazornosti primerjajmo Jenkov tekst s podobnim, vendar že čisto drugače usmerjenim umetniškim programom, ki ga je izpovedal Charles Baudelaire v znamenitem sonetu *Correspondances*, objavljenem prvič leta 1857 v zbirki *Les Fleurs du Mal*, torej istega leta, kot je bila napisana Jenkova trivrstičnica *Vstala je narava*. Na prvi pogled je podobnost presenetljiva, saj tudi Baudelaire odkriva v naravi prav posebno govorico naravnih pojavov, ki jo lahko človek vsaj od daleč kolikor toliko dojame in razume. Toda medtem ko Jenku narava govori v lahkó dojemljivem jeziku človekovega notranjega življenja, je Baudelaireju samó skrivnosten simbol duhovnega sveta, ki ni več stvar običajne človeške subjektivnosti, saj sega onstran nje, pravzaprav že kar nad naravo pa tudi človeka. Zato ne more biti več dvoma, da imamo pred sabo dvojje različnih estetskih miselnosti romantike in simbolizma.

Tako se nam že na začetku *Obrazov* odkriva, da jih je Jenko snoval na podlagi dveh različnih estetskih programov, ki sta bolj ali manj v zvezi z estetikó romantike ali realizma. Zato bi zaman pričakovali, da bo cikel v umetniškem pogledu popolnoma enoten, kot da se je v njem zares dosledno uresničil en sam ustvarjalni postopek. Dejansko se skozi vseh dvajset pesmi med sabo prepletata estetska programa, ki ju je Jenko napovedal že na začetku, pogosto se celó skladno spojita v eno samo enoto, vendar nobeden ne prevlada tako zelo, da bi po njegovem modelu bile zgrajene prav vse pesmi. Vsi teksti nikakor niso »obrazi« v najdoslednejšem pomenu besede, ki bi bil v skladu z realistično estetikó; narobe pa bi tudi ne mogli prav vseh imeti za uresničenje načela, ki ga je tako preprosto, prav zato pa učinkovito izpovedala pesem *Vstala je narava*.

Med »obrazi« je zares precej takšnih, kjer naslika Jenko ta ali naravni pojav tako, da mu pripiše človeško doživljanje, nato pa prek njega posredno izpove to ali ono stanje svojega duha. V drugem, petem, desetem, enajstem, dvanajstem, trinajstem, štirinajstem, šestnajstem in osemnajstem se resda narava pojavlja v tisti počlovečeni ali celo personificirani podobi, ki jo najavlja uvodni tekst. Drugje spet ima podrejen pomen ali pa je samo okvir človeškemu dogajanju, ne pa pravo središče pesmi. In spet nekaj je takih, kjer se narava v pravem pomenu besede sploh ne pojavi — na primer v četrtem in osmem, pravzaprav pa tudi v devetnajstem »obrazu«. Romantično estetsko načelo je v *Obrazih* torej daleč od tega, da bi v oblikovanju posameznih tekstov pa tudi celote imelo zares odločilno ali celó izključno besedo.

Prav nekaj podobnega pa velja tudi za realistično estetsko načelo, napovedano v naslovu cikla. V *Obrazih* je vrsta pesmi, ki so objektivne podobe v pravem pomenu besede, postavljene pred nas same zase, brez prevsiljivega in preveč subjektivnega pesnikovega komentarja, zato pa stvarno, redkobesedno in zgolj opisno. Takšen značaj imajo prav gotovo prvi, drugi, peti, šesti, deseti, enajsti, trinajsti petnajsti, šestnajsti in dvajseti »obraz«, kar pa je še zmeraj samo polovica cikla. Precej je pesmi, ki ne dosežejo prave stvarne objektivnosti, saj nam Jenko v njih bolj ali manj v prvi osebi sporoča svoje občutke, čustva in misli, kot so imeli navado pesniki v času romantike. Zato se mu še ne spreme-

nijo v zares objektivni oris nečesa zunanjega, stvarnega, do česar je pesnik v neprizadetem odnosu opazovalca. Prav toliko ali pa še več je v ciklu nazadnje pesmi, v katerih se neposredna subjektivna izpovednost in pa objektivnost podobe prepletata, tako da se te pesmi sicer naslanjajo na stvarno podobo zunanje situacije v naravi, a jo pesnik bolj ali manj očitno opremi z odmevi svojega notranjega življenja. Med te vrste »obrazce« bi morali prišteti vsaj tretjega, sedmega, devetega, dvanajstega ali pa sedemnajstega. In tako je kar na dlani trditev, da se tudi realistično estetsko načelo v Obrazih ne uveljavi tako zelo, da bi zares izoblikovalo celoto po svoji podobi. Pravilneje je reči, da sestavljata oblikovalna postopka, izhajajoča iz različnih estetik romantike in realizma, v Obrazih skrbno pretehtan in uravnovešen kontrapunkt, ki je tako zelo značilen, da izvira iz njega že kar večji del njihovega posebnega umetniškega učinka. Navidezni hlad objektivnih podob in prostodušna naivnost počlovečene narave ustvarjata v bralcu tisto posebno razpoloženje, ki natanko ustreza dvojnosti pesnikovih estetskih namenov. Če jim dodamo še zanimivo nosprotje med lahkotno, rajajočo preprostostjo krakovjaka, na katerem je Jenko po zgledu Vrazovih Djulabij (1840) zasnoval metrično podobo Obrazov, in pa malobesednega, v tonu namerno hladnega sloga, je estetska polarnost Obrazov izpričana tudi za območje ritma in sloga.

2

Doslej se nam je prepletanje romantike in realizma v Obrazih kazalo skoraj samo s stališča estetskih načel, po katerih sta oblikovana ideja in snov. Toda še značilnejši, najbrž pa tudi pomembnejši je delež, ki ga imata romantika in realizem v njihovi vsebini. Zares izčrpno ga seveda lahko izpriča šele natančna analiza tekstov. Toda že zdaj je potrebno zapisati, da sega tudi njihov vsebinski razpon iz enega umetniškega sveta v drugega, in sicer tako, da se Jenkova pesniška domišljija polagoma ločuje od svojih romantičnih izhodišč in se pod težo novih dognanj zmeraj bolj nagiblje v realistično pojmovanje življenja, dokler ne doseže tiste skrajne točke, ki bi jo lahko imeli za dokončen dosežek pesnikovega novega, realističnega doživljanja sveta. In tako se nam tudi vsebinsko območje Obrazov kaže razpeto med dvoje tečajev — romantičnega in realističnega, pri tem pa je seveda oba potrebno pojmovati z bolj vsebinsko-idejne kot pa estetske strani — bolj upoštevati njune notranje kot pa zunanje sestavine, če naj uporabimo razdelitev, ki jo je razvil Paul Van Tieghem v svojem sintetičnem pregledu Romantika v evropski književnosti (*Le Romantisme dans la littérature européenne*, 1948). Pravzaprav pa je potrebno seči še globlje, v najširše duhovne osnove obeh literarnih struj. S tega vidika nam bo za romantično veljalo tisto posebno doživljanje, ki mu je notranji svet posameznikovih čustev, nagnjenj, želja in načrtov vse, tako da se zdi veliko močnejši od stvarnosti ali pa vsaj tak, da mu ta ne more zares do živega celo takrat, kadar ga od zunaj ogroža; notranje ga vendarle ne more načeti ali spodnesti, ker je sam v sebi trden, verujoč vase, v svojo skrito moč in svoj prav; prav zato se lahko posameznik nemoteno predaja opoju svojih občutkov in hotenj, kot da so edini pravi temelj njegovega moralnega in socialnega obstoja. Nasprotno pa nam bo za realistično obveljalo tisto doživljanje sveta, ki se mu posameznikova

subjektivnost razkriva kot nekaj krhkega, nemočnega, neobgljenega, morda celo sama v sebi nalomljena in razcepljena; stvarnost, sredi katere posameznik živi, pa prav zato vsemogočna, oprta na biološke in socialne zakone, v katere je posameznik popolnoma ujet, tako da se mu zdi stvarnost že kar sovražna, neusmiljena ali vsaj ravnodušna; posledica bo pač ta, da se bo posameznik zakrknil v grenko razočaranje, dokler se ne bo naučil jemati sveta takšnega, kakršnen pač je — kot stvarno dejstvo, ki se mu lahko prilagodiš, ne moreš pa ga svojevoljno spremeniti.

V Jenkovih Obrazih pelje iz romantike v realizem počasna razvojna linija, polna prehodov in vmesnih postaj. Jenko sam v zbirki leta 1865 seveda cikla ni uredil z vidika takšnega notranjega razvoja; pač pa se zdi, da je tekste razvrščal po kontrastu. Pa tudi v prejšnjih objavah ni opaziti takega razvojnega zaporedja; in ker ga ni mogoče zaslediti niti v nastajanju tekstov, si prehajanja Obrazov iz romantike v realizem nikakor ni mogoče zamisliti v obliki časovno opredeljenega in usmerjenega procesa v samem Jenkovem ustvarjanju. Precej verjetneje je šlo za sočasno menjavo romantičnih in realističnih doživljajev, usmerjenih resda k zmeraj določnejšemu realizmu, a vendarle ves čas nihajočih med skrajnostmi. Zato je potrebno Jenkovo vsebinsko napredovanje iz romantike v realizem šele z analizo izluščiti iz samih tekstov, ne glede na njihovo običajno mesto v ciklu. S tega stališča pa se nam v celoti kaj kmalu pokažejo predvsem štiri skupine pesmi, ki pregledno ponazarjajo opisani razvoj.

Ker je vsebinsko izhodišče celote romantika, je na začetek potrebno postaviti pesmi, katerih ideja in snov zares spadata še v njen vsebinski okvir. Mednje moramo uvrstiti vsaj štiri: *Log za log se skriva*, *Siv oblak po nebu*, *O večerni uri* in pa *Ko zaspal bom v smrti*. Motivika prvih dveh je seveda erotična, medtem ko je v drugih dveh domoljubno slovanska. Vsem štirim pa je skupno, da pesnik v njih govori iz neposredne polnosti svojega srca o plemenitem čustvu, ki ga giblje in je zares že samo po sebi takšne vrednosti, da mu pač ni potrebna posebna utemeljitev. Pesnikova subjektivnost je v teh tekstih še trdna, polna, verujoča vase in v svojo vrednost, zato pa še prav nič zasenčena s stvarnostjo, ki bi ga kakorkoli ogrožala ali postavljala na laž. Narava je z njegovim notranjim življenjem še v najlepšem soglasju. Stoječ na ladji sredi Donave, čuti mogočni utrip ljubezni v sebi in tudi Donava se mu s svojim mogočnim, uravnovešenim tokom zdi samo podoba njegove notranje moči. Podobno veija za ljubezenski pozdrav, ki ga pošilja ljubici v pesmi *Siv oblak po nebu*, kjer je let oblaka, sijočega v razkošnih nebesnih barvah nad daljnimi pokrajini, odsev lepote ljubezenskega čustva. Toda prav tako je s sporočilom, ki naj ga Sava odnese južnim bratom — njen glasni šum je kot odmev bodrega, zdravega domovinskega čustva, ki ga pesnik čuti v sebi. In nazadnje se tudi v pesmi *Ko zaspal bom v smrti* pesnik z isto zaupljivostjo obrača k naravi, ki bo shranila vase njegovo domoljubno srce vse do zmagoslavnega dne, ko bo vstala moč Slovanov. Zdaj že ni mogoče dvomiti o izrazito romantični podlagi teh »obrazov«; temu primerna pa je tudi njih oblika. Skoraj vsi štirje so postavljeni v okvir narave, ki je naslikana z močno počlovečenimi potezami personifikacije; toda v njihovem središču je neposredna pesnikova izpoved, o čemer priča že dejstvo, da so izgovorjeni v prvi osebi. Podoba narave se na koncu umakne primerjavi z notranjim svetom ali pa jo sklene pesnikova želja in na-

ročilo. Torej dovolj znamenj, da v vsebini pa tudi obliki prevladujejo še romantične sestavine.

Nekoliko drugačna je skupina, v katero bi mogli uvrstiti teksta *Med borovjem temnim* in pa *Leži polje ravno*. Druži jo posebno sozvočje vsebine in oblike, ki z nekaterimi značilnostmi navezuje še na prejšnje »obrazce«, a je v celoti vendarle že drugačno. Način, kako oba teksta oblikujeta motiv in idejo, dovolj natančno ustreza estetskemu načelom, ki jih je Jenko postavil na začetek cikla. Teksta sta objektivni podobi, pravzaprav opis v tretji osebi in na videz brezosebno ugotavljanje. Toda hkrati nista v nasprotju z romantičnim estetskim programom, naj narava sama v personificirani ali vsaj oživljeni podobi spregovori o posameznikovih čustvih in doživljajih. In res se obe načeli to pot tako skladno povežeta v ubrano enoto, da bi teksta morali uvrstiti med najbolj dognane dele cikla. Kljub temu pa ne more biti dvoma, da v njuni vsebini zelo razločno prevladuje romantični vidik. Prvi »obraz« spregovori s kratkimi, sicer zadržanimi in natančno odmerjenimi, vendar melanholično zasenčenimi besedami o samotni brezi, ki rase sredi tujega sveta, hrepeneča po sreči med svojimi. Druga pa z lahkotno radoživimi potezami naslika razkošno lepoto rož na polju in škranjčka, ki nad njimi prepeva svojo pesem; ta je najbrž namenjena rožam in tako ni prav nič nenavadno, da se zardevajoč stiskajo ena k drugi, kar je seveda odsev podobnih človeških razpoloženj, o čemer spregovori razločno zadnja kitica:

Šepetanje tajno
nosi zrak čez njivo,
sluhu nerazumno,
srcu razumljivo.

Čeprav je razpoloženje obeh pesmi močno različno, pravzaprav že skoraj nasprotno, se nam v obeh lepota posameznikovega čustvovanja kaže še neokrnjena, polna razgibanega nemira, moči ali vsaj tihe vere vase; zunanji svet ji je sicer lahko sovražen, vendar pa ne more skaliti njenega notranjega miru. V primeri s prejšnjo skupino se v »obrazih« o samotni brezi in škranjčkovi pesmi romantično pojmovanje življenja seveda že umirja in prav v tej zadržani odmaknjenosti dosega nenavadno lepoto.

Zato je toliko bolj občuten prehod k naslednji skupini tekstov, med katere bi iz utemeljenih razlogov morali prišteti predvsem pesmi *Južen veter diše*, *Mlad junak po polju*, *Roži mlado lice*, *Pri zeleni mizi*, *Zelen mah obrašča*, *Mlade hčere truplo*, *Ko je sonce vstalo*, *Kadar mlado leto*. Prav ti teksti v marsičem predstavljajo jedro cikla. Na to opozarja že njihova sorazmerna številnost, še bolj pa problem, ki ga obravnavajo. Z najkrajšo oznako bi jih lahko krstili za »obrazce« deziluzije ali še preprosteje razočaranja. Osrednji motiv teh tekstov je prelom, s katerim se romantično pojmovanje življenja kar naenkrat sprevrže v realizem. Gre torej za boleč dogodek, ki je včasih že na zunaj razgiban, poln nasprotij in kontrastov, pa tudi intenzivne žalosti in bolečine; včasih pa je spet prikazan z odsekano redko besednostjo, kot bi se pesniku upiralo kaj več razgovoriti. Zmeraj pa je vsebina dogodka boleče spoznanje o neskladju med človeško subjektivnostjo in zunanjo resničnostjo. Ker je s tem prizadeta predvsem posameznikova težnja po sreči, skladnosti v svetu in samem sebi, po moči, večnem trajanju in kar je še takih naravnih gibal človekovega obstoja,

je s tem omajano njegovo najgloblje zaupanje vase. Kar naenkrat se znajde iz oči v oči s stvarnostjo, v kateri ni prostora za njegove želje, gol, nezavaran in izpostavljen, nemočen in obupan. Sicer pa o vsem tem na moč zgovorno pripovedujejo motivi teh tekstov. Ljubezen vrabcev, ki se najprej oglašajo z zmagoslavjnimi zvoki razviharjene, svobodne strasti, se kar pred pesnikovimi očmi spreminja v banalno pripravo na dolgočasno, kar se da prozaično zakonsko življenje v skrbno urejenem gnezdu. Drugje spet se je junakov boj za narodovo svobodo končal s sramotnim porazom; konja, ki mu je zvesto služil v boju, čaka zdaj samo še mirna paša, to pa je že kar prispodoba za samozadovoljno vegetiranje v vsakdanjem življenju brez širših možnosti in obzorij. Ali pa motiv pesmi *Roži mlado lice*: zaljubljeni fant izve od rože pretresljivo novico, da se mu bo ljuba še danes poročila, roža pa bo sramotno poteptana priča njene zakonske ljubezni. Toda enako razočaranje lahko posameznik doživi tudi v širšem, javnem in narodovem življenju: zdi se mu, da sliši in vidi družbo omikanih slovenskih mož in žena, ki prijetno kramljajo v gladki slovenski govorici, nato pa se zbudi in sprevidi, da je bil lepi privid narodne kulture samo sanjsko slepilo.

Ti motivi iz različnih zornih kotov in vidikov obravnavajo problem deziluzije v nazorni podobi, zmeraj pa tako, da ga barva grenko občutje, s katerim pesnik sprejema njene posledice. Nato pa jo poslednji iz te skupine »obrazov« še stopnjujejo do izrazito miselnih, skoraj filozofskih razsežnosti, saj s krepkimi, zmeraj bolj pesimističnimi potezami rišejo brezupni človekov položaj v naravi, dokler njihova črnoglednost ne doseže meje, onstran katere bi se že utegnile čutiti kali Schopenhauerjevega pesimizma. To so teksti *Zelen mah obrašča*, *Mlade hčere truplo*, *Ko je sonce vstalo*, *Kadar mlado leto*. Če jih že ne bi mogli imeti za umetniški vrh cikla, so pa prav gotovo njegov miselni in filozofski višek, saj vsebujejo vrsto Jenkovih načelnih spoznanj o cilju in mejah človekovega obstoja. Veličina vsega človeškega je samo trenutek, ki kaj hitro mine; življenjski tok, ki ga neprestano požira minevanje, je samo sanjski privid. Človeško trpljenje je v primeri z vesoljnim krogotokom narave tako majhen nič, da ga narava v svoji ravnodušnosti niti ne opazi. Celo človeška čustva, ki jih posameznik samovšečno izpoveduje sebi in svetu, so v primeri z dejansko vsemogočnostjo narave samo borna, začasna domišljavost. Da je nazor, ki se razkriva v tako obravnavanih idejah in snoveh, pesimističen, je videti na prvi pogled. Da je že izrazito realističen, bi bilo pretirano trditi, saj ponazarja šele boleč prelom z romantiko, kar je vzrok njegove bridke razklanosti. Toda da je že na poti v realizem, pač ni mogoče dvomiti, saj postavlja moč stvarnosti, narave, vesolja že čisto razločno nad omejeni, krhki svet človeške subjektivnosti, ki se nemočno zaganja ob nepremagljive pregreje zunanjega sveta.

Od tod pa se že odpira pot k zadnji skupini pesmi, ki bi jih v pravem pomenu vsebinske oznake lahko imenovali realistične. Že v tekstu *Kadar mlado leto*, ki še zmeraj izpoveduje boleč trenutek deziluzije, je čutiti, kako se pesnikova žalost zaradi razočaranja polagoma pomirja in umika novemu razpoloženju. Slavčkov odgovor radovednemu človeku, ki si po zakonih nepotešene, po zmeraj novem hlepeče človeške narave želi od slavca novih pesmi v novem letu, je ravnodušen. Vesoljna narava kroži po svojih zmeraj enakih zakonih,

namesto minljivih novosti vztraja v enoličnem, a prav zato veličastnem povračanju zmeraj istemu. Spričo slavčkove uravnovešene modrosti je človekovo kljubovanje naravnim zakonom videti ne le brezuspešno, ampak že kar nerazumno in naivno. Zato mu ne ostane kaj drugega, kot da se s stvarnim življenjem pomiri, sprevidi svojo omejenost in jemlje odslej naprej svet pač tak, kakršen dejansko je — a kot stvarno dejstvo.

To pa je stališče, ki prevladuje v zadnji skupini Jenkovih »obrazov«. Vajo sodijo pesmi *Z glasnim šumom s kora*, *Rosa*, *Hladna rosa*, *Ves dan je pri oknu*, *Zida drobna mravlja*, *Naj vso svojo silo*, *Zarja dan pripelje*. Vsak teh tekstov opeva kak dogodek ali dejstvo, ki za človeka prav gotovo ni prijeten ali pa vsaj ne laskav. Prva pesem pokaže v cerkvi zbrano množico, ki se z vso vnemo predaja skupni pobožnosti; nato pa pesnik prav na kratko pove, kako na ves njen prizadevni trud sije skozi okno sonce z ravnodušnim mirom, ki je dokaz njegove višje moči. V drugi pesmi slišimo šepet kamenja, ki se hvali, da je nanj stopila dekletova noga, a se takoj izkaže, da se s tem lahko pohvali še vse drugo kamenje. Spet drugje nam Jenko ponazori nasprotje med delovno mravljo, ki lazi nizko po tleh za svojimi vsakdanjimi opravki, in pa orlom, ki se dviga visoko nad svet — nasprotje, ki je morda obžalovanja vredno, saj izraža neenakost bitij in stvari, a je pač od vekomaj določeno, zato pa nepopravljivo. Vse te motive pa prav nazadnje pesem *Zarja dan pripelje* poveže v nauk, ki hkrati razloži, v čem se ti »obrazi« ločijo od prejšnjih. Da se tudi v njih skriva sled mučnega razočaranja, je več kot gotovo. In vendar je pesnikovo stališče zdaj že drugačno. Primerjajmo samo pesem *Ves dan je pri oknu* s tekstom *Roži mlado lice*, ki oblikuje podoben motiv, pa že sprevidimo razliko: kar se je prej končalo z ostrim, rezkim spoznanjem o krutem ljubezenskem dogodku, je zdaj povedano veliko bolj umirjeno, z vidika objektivnega opazovalca, ki sicer sočustvuje z žrtvijo ljubezenske prevare, a vendar svojih čustev niti najmanj ne kaže, ampak ga prizor zanima le še kot stvarno dejstvo. Prav to pa velja še za druge tekste v tej skupini. Pesnik se nič več ne vznemirja v bolečem pesimizmu, ampak gleda na vse okoli sebe samo še neprizadeto kot na stvarno dejstvo, ki ga lahko kvečjemu natančno zaznaš, opišeš in predstaviš, a te v globini srca več ne razburi. In res ga prikazuje samo še v obliki stvarne podobe, ki je ne obarva izrazitejša razvalovanost čustva. Jenkov realizem je v teh »obrazih« tudi po oblikovni strani dosegel svojo najčistejšo podobo.

To pa seveda ne velja za pesem *Zarja dan pripelje*, ki spada sicer v isto skupino, a ni podoba, ampak izrazita refleksija. V nji je Jenko še enkrat, to pot na abstraktno miseln način, povzel nazor, do katerega je skozi cikel dozorel in se v njem dokončno umiril. Imenujmo ga modrost resigniranega življenjskega realizma, ki se je v pesnikovem življenju in delu razrasla na ruševinah romantično zamišljenih vrednot. S to miselnostjo se sklene ne samo cikel, ampak že bolj ali manj Jenkovo pesniško ustvarjanje sploh, kot da mu na tej osnovi ni bilo več mogoče pesniti s tistim notranjim zamahom, ki je potreben za nastanek lirskih tvorb. Tako so Obrazi ne le vrh Jenkove lirike, ampak hkrati že tudi njegov pesniški testament. Po svoji miselni obsežnosti, pomembnosti problemov in umirjeni skladnosti sredstev, s katerimi jih je izpovedal, sodijo prav gotovo med klasična dela slovenske lirike, hkrati pa med tiste tvorbe našega slovstva, v katerih se je najnazorneje utelesil prehod iz umetniškega sveta romantike v duhovno in estetsko območje realizma.

RAZVOJ IN TIPOLOGIJA SLOVENSKE KNJIŽEVNOSTI

(Predavanje na II. Seminarju za slovenski jezik, literaturo in kulturo)

Moj namen je, da dam kratko tipološko karakteristiko slovenske književnosti in njenega razvoja.

Mislím, da bo ta oznaka imela nujno življenjsko pojasnilo šele tedaj, ko jo postavimo ob njeno realno zaledje, to se pravi ob socialno in politično zgodovino Slovencev. Zato je potrebno, da najprej vsaj bežno in v najbolj splošnih obrisih začrtam zgodovinsko pot slovenskega naroda, ki je svojo individualnost dobil na skrajno tesnem stičišču slovanskega, germanskega in romanskega sveta. Ta stik je bil za Slovence velikokrat nevarno dramatičen, v mnogočem pa tudi izredno tvoren.*

Osnovno obeležje sta slovenski književnosti dala kulturni in zemljepisni prostor, v katerem ji je bilo usojeno nastati in živeti. V njenem razvoju in vidnejših dosežkih je namreč cela vrsta lastnosti, ki jo uvrščajo v območje *srednjeevropske literarne kulture*. Prvi tak pojav spoznamo v sovpadanju idej evropskega severa in juga, vzhoda in zahoda, ki so se na tem izrazito prehodnem področju srečavale, križale in tudi spopadale. Drugega odkrijemo v nekem svojevrstnem »smislu« za uravnovešanje idejnih in prav tako stilnih skrajnosti, v posebni potrebi po ubrani sintezi, velikokrat tudi po tvornem sožitju novosti z utrjenim kulturnim izročilom.

Začetke takih pojavov bi mogli iskati že v Brižinskih spomenikih iz 10. stoletja, treh verskih obrazcih, ki so nemški duhovščini služili pri razširjanju krščanskega bogoslužja med alpskimi Slovenci. Izhajajo iz karantanskega ozemlja, ki je bilo v cerkvenih zadevah podrejeno Salzburgu. Deloma pa besedila kažejo jezikovni in oblikovni vpliv cerkvenoslovanskega pismenstva, ki sta ga v Spodnji Panoniji in Veliki Moravski 9. stoletja razvila Konstantin in Metod, ko sta tamkajšnjo organizacijo verskega življenja odtegnila salzburški cerkveni in frankovski politični oblasti ter ustvarjala samostojno slovansko cerkev. Brižinski spomeniki so prvi dokument kultiviranega slovenskega jezika, nastalega v tem primeru ob nehotenem, a tvornem srečanju dveh docela nasprotujočih si političnih hotenj znotraj takratnega krščanstva samega, hotenj »zahoda« in »vzhoda«.

Jezik Brižinskih spomenikov ni ustvaril in ni mogel ustvariti nepretrganega izročila. Kontinuiteta slovenske književnosti in knjižnega jezika se začne šele s *protestantizmom* v 16. stoletju. Reformacija je Slovincem dala prvo knjigo (*Trubarjev Katekizem*, 1550), prvo *gramatiko* (*Bohorič*, 1584) in prvi *prevod celotne Biblije* (*Dalmatin*, 1584). Protestantsko gibanje je bilo že po nekaj desetletjih s silo zatrto. Toda Dalmatinova Biblija je kljub svojemu protestantskemu poreklu še skoraj 200 let ostala v mnogočem osnova knjižnega jezika in

* Nadaljnjo splošno oznako socialne in politične zgodovine Slovencev tu opuščam. Predavanje je bilo namenjeno tujim slavistom, zato sem vanj moral vključiti tudi vrsto splošnih informacij, posebno v prvem delu.

obenem dolgo nedosegljiv »literarni« vzor katoliškim slovstvenim prizadevanjem. Potemtakem spet lahko razmišljamo o nehotenem srečanju in življenju dveh, takrat izključujočih se ideologij krščanstva ob istem besedilu, ideologije evropskega protestantskega severa in katoliškega juga.

Posvetno književnost, literaturo v pravem pomenu besede dobe Slovenci v drugi polovici 18. stoletja, v obdobju *razsvetljenstva*. Za to prvo, še razmerna skromno obdobje slovenske umetne poezije, proze (*Valentin Vodnik*), dramatike (*Anton Tomaž Linhart*) in začetne literarne kritike (*Žiga Zois*) je značilno, da išče sintezo med navideznimi skrajnostmi: med klasicistično in predromantično poetiko; med estetsko uglajeno besedo, po navodilih Boileaujevih ali Batteux-Ramlerjevih poetik, in med živim izrazom neposrednega ljudskega, kmečkega jezika. Poleg nemških oziroma avstrijskih literarnih zgledov se vidno uveljavljajo tudi francoski (Beaumarchais).

Meje provincialne literature prestopi slovenska poezija z *romantiko*. Šele v tej dobi pride do čistega zlitja obeh jezikovnih plasti, ki dolga stoletja nista mogli najti polnega stika. Ena jezikovna plast, lahko bi jo imenovali višjo, se je že od protestantizma naprej nepretrgoma kultivirala na območju verskega slovstva, nekaj desetletij pa tudi že v začetni leposlovni književnosti. Pri vsem tem je prešla skozi celo vrsto vsaj rahlo razvitih stilnih variant, vse od renesančnih in baročnih do klasicističnih in predromantičnih. Toda značilno je, da je baron Zois še v devetdesetih letih 18. stoletja odložil poskus prevajanja Bürgerjeve Lenore z razlogi, ki kažejo na misel, da se mu slovenščina za tako dejanje še ni zdela dovolj razvita; tudi pesniku Vodniku je nasvetoval, naj svojih strun ne napne previsoko. Druga, nižja jezikovna plast je imela najširše zaledje v močno dialektiziranem kmečkem govoru, svoj višji slog pa v ljudski pesmi. Socialno osnovo za prehod v novo kvaliteto knjižnega jezika, to se pravi za prehod v tak jezik, ki bi v sebi nadalje razvil obe izrazni plasti in ju povezal, povezal na območju neutilitarne, resnično višje literature, je nastala v prvih desetletjih 19. stoletja z že nekoliko številnejšim, čeprav še vedno šibkim krogom svobodno mislečih slovenskih izobražencev.

Prihajali so iz kmetstva in svoj kulturni okus razvili do prepričanja, da je Slovincem potrebno izvirno leposlovje na čisto sodobni evropski ravni. Osrednja osebnost tega velikega preloma je bil pesnik *France Prešeren*. Prešeren je s svojo miselno in čustveno globino pa tudi s svojo izjemno umetnostno zmogljivostjo ustvaril poezijo, ki je svetovljanska v polnem in čistem pomenu besede, živa še danes. Njegove *Poezije* (1847) imajo vse bistvene znake romantično univerzalističnega izraza, ki je zaobjel najbolj značilne pesniške oblike od antike in renesanse pa preko baroka in predromantike do polne romantike. S tem je na področju pesništva razvil in estetiziral tiste višje izrazne možnosti, ki so vsaj kot zarodki obstajale v našem slovstvenem izročilu. Hkrati je svoj zavestno višji in evropeizirani izraz globoko prepojil z domačo ljudsko besedo, nekoliko dialektizirano in posebno v prvi ter zadnji dobi znatno povezano z ljudsko pesmijo. Tako je ustvaril do kraja zrelo umetniško sintezo obeh dotedanjih slovenskih izrazov in s tem resnično novo kakovost knjižnega jezika. Kopitarjeva zamisel folklornega leposlovja, ki je preko Vuka Karadžića pri Srbih dala tako velike rezultate, je na njegovih rojstnih slovenskih tleh ob Prešernu morala doživeti poraz, kakršnega je doživela. Omejevanje slovstvenih prizadevanj v folklorne in poučne namene ni bilo več opravičeno, obenem pa

je pomenilo pristanek na znano tezo o Slovencih kot podrejenih, »miroljubnih poljedelcih«. Višja literatura je veljala za sredstvo, ki »podira prestole in oltarje«.

Prešernovo pesništvo ima vse bistvene lastnosti romantično disonantnega doživljanja sveta, kar je globoko utemeljeno tudi z njegovo mučno življenjsko potjo. Toda znotraj pesnikovega pogleda na življenje in znotraj njegovega izraza nenehno deluje načelo klasične uravnovešenosti in suverenosti, klasične poetike in estetike. Njegova združitev »romantičnega« in »klasičnega« ustvarjalnega načela je izjemno čista in popolna. Pri njem se v izvirni podobi srečujeta in bolj ali manj ubrano zlijeta oba vodilna pesniška tokova takratne Evrope, od katerih predstavlja eno skrajnost Byronov disonantni, drugo pa Goethejev harmonični duh. Če hkrati upoštevamo, da je svoja najpomembnejša doživetja izpovedal na eni strani predvsem v verzni obliki, kakršne je uveljavila italijanska renesansa (sonet, stanca, tercina), na drugi strani pa v oblikah modernizirane germanske balade (nibelunška kitica), se nam začne odpirati še drugo področje njegove sinteze. Pri njem namreč z mogoče prezreti svojevrstnega sovpadanja južnega in severnega evropskega pesniškega duha. Od slovanskih pesnikov je v njegovem delu pustil največ sledi Mickiewicz. Toda ob vsej tej široki odprtosti navzven je Prešeren ostal neuklonljiv zagovornik slovenske narodne individualnosti tako proti zahodu kot proti slovanskemu jugu, od koder je prihajal močan val ilirizma. V ničemer ni pretirana trditev, da je Prešeren dokončno konstituiral slovenski narod, seveda na področju ideje in poezije.

Realizem prodre na Slovensko v drugi polovici 19. stoletja. Toda v teoriji in praksi ostaja razmeroma dolgo eklektičen ter neizostren. Takoj na začetku, konec petdesetih let, se pokažeta dve smeri. Ena vzdržuje načelo narodno spodbudne književnosti in ostaja v mejah klasične in deloma romantične slovstvene estetike, prilagojene novemu času in računajoče z najširšim krogom bralcev. Zato ta smer upošteva še folklorne snovi in se razvija k domačijskemu orisu kmečkega sveta (*Fran Levstik, Josip Jurčič*). Druga sočasna smer se v idejnem psihološkem in stilnem pogledu odpira dezintegracijskim procesom, ki uveljavljajo nove psihološke in stilne postopke: kontrast, ironijo, sarkazem, parodijo, čistejši lirizem in začetno grotesko. Tu najdemo prve zarodke modernizma (*Simon Jenko*). Na eni in drugi strani začno poleg zahodnih zgledov (Lessing, Goldsmith, Scott — Byron, Jean Paul, Schopenhauer, Heine) zdaj močneje vplivati slovenske literature (srbska in hrvatska narodna epika, Hanka, Nemcova — Gogolj, Lermontov). Gogoljev *Plašč* sodi med poglavitne pobudnike naše moderne realistične proze. Vendar že takrat, pa tudi v naslednjih desetletjih, obe smeri kompromisno prehajata druga v drugo (*Janko Kersnik, Ivan Tavčar*). Prodor ruskega sociologizma (Belinski) in francoskega fiziologizma (Zola) ni bil posebno izrazit. Njune novosti se na Slovenskem zlijejo z domačim, še v mnogočem romantičnorealističnim izročilom.

Na prelomu 19. in 20. stoletja se uveljavi *moderna* s svojim impresionizmom in simbolizmom, ki se nato postopoma razvija v ekspresionizem z vrhom v dvajsetih letih. To obdobje pomeni nov, bogat in visok vzpon slovenske književnosti na vseh njenih področjih. V prozi in dramatiki je najpomembnejše ime *Ivan Cankar*, v poeziji *Dragotin Kette, Josip Murn-Aleksandrov, Oton Župančič, Srečko Kosovel* in *Alojz Gradnik*. V ekspresionistični prozi ima vodilno mesto *Ivan Pregelj*. Moderna in ekspresionizem ujameta spet korak z novjšimi

literarnimi ter duhovnimi tokovi Zahoda: od Baudelairja, Whitmana in Emersona do Verlaina, Verhaerna, Maeterlincka in Claudela, če omenimo samo nekaj imen. Hkrati prihajajo močne pobude iz slovanskih književnosti, predvsem iz ruske, češke in poljske: vse od Koljcova in Gogolja preko Dostojevskega in Gorkega do Przybyszewskega ter Bezruča. Podobno kot nekoč Prešeren praznino pred seboj, je moderna v kratkih dveh desetletjih zapolnila praznine, ki jih je pred njo pustil hudo narodnovzgojni realizem, in se brez pomislekov pognala na raven sodobnih razvitih književnosti. Toda pod pritiskom posebnega zgodovinskega položaja sta slovenska moderna in ekspresionizem kljub polni razvitosti ohranila dejaven stik z zatrtim narodnim, gospodarskim in duhovnim položajem ljudstva. Podobno velja za jezik, ki se kljub vzponom na nove ravni v splošnem ni odtrgal od široko občevalne osnove.

V tridesetih letih, ko se v političnih in gospodarskih žariščih evropske zgodovine pokažejo grozljiva znamenja neizbežnega obračuna, se tudi književnost malega naroda, ki na prepihu velikih osvajalnih pustolovščin znova v vsej ostrini začuti problem svojega obstoja, zaobrne k tako imenovanemu *socialnemu realizmu*. Ta išče in napoveduje levo usmerjene miselne in družbene perspektive. Med vidnejšimi avtorji naj omenimo: *Prežihovega Voranca*, *Juša Kozaka*, *Miška Kranjca* in *Cirila Kosmača*. Njihovi glavni literarni zvrsti sta roman in novela. Tudi nekdanji ekspresionisti svojo notranjo duhovno grozo odpirajo neizprosno družbene resnice (*Miran Janc*, *Edvard Kocbek* in *Božo Vodušek*).

Taka je v bežnih, nekoliko poenostavljenih črtah pot slovenske književnosti od prvih zapisov v 10. stoletju do katastrofalnega leta 1941. V pregledu sem poskušal opozoriti predvsem na tiste lastnosti, ki sodijo med njene bolj ali manj splošne srednjeevropske značilnosti.

...

Poleg splošnih srednjeevropskih znamenj pa ima slovenska književnost še vrsto *posebnih lastnosti*, ki so v znatni meri nastale kot posledica posebne, več kot tisočletne zgodovinske izkušnje slovenskega človeka na tem prostoru kulturne geografije. Te lastnosti so tako izrazite, da slovenski književnosti dajejo obeležje svojevrstne, v lastno podobo dozorele književnosti. Tu ne mislim samo njene jezikovne posebnosti. Gre tudi za samobitnost duha, za posebne miselne in duševne odzive na svet, za poseben notranji obraz, ki se v vrednejših delih razodene do pomembne človeške globine in zato do splošne vrednote. Naposled, gre tudi za nekatere posebnosti v razvoju literarnega oblikovanja samega.

Najlažje opazna in trajna vsebinska črta slovenske književnosti je vse od njenih začetkov naprej zelo močna *angažiranost* za idejo narodne in kasneje socialne osvoboditve. Znano je, da je protestante 16. stoletja k peresu gnala predvsem versko reformatorska vnema. Vendar najdemo v delih slovenskih protestantov presenetljivo močne poudarke rodoljubnega čustva in skrbi za usodo zatrtega, kulturno zanemarjenega ljudstva. Od razsvetljenstva dalje dobiva ta rodoljubna zavzetost vse bolj politično obeležje. Pri *Prešernu* se povzpne na visoko raven mednarodnega humanizma, v idejo svobodnega in enakopravnega sožitja vseh narodov sveta. *Cankar* v začetku 20. stoletja to izročilo humanističnega demokratizma poveže z mislijo na socialistično preobrazbo sveta,

pri kateri vsak narod mora najti sebi ustrezajočo pot. Skratka, narodna in socialna ogroženost slovenskega ljudstva je bila tolikšna, da je tudi notranje najbolj zapletene umetniške osebnosti vedno znova potegnili od njihove izrazito osebne ali individualistične problematike k osnovnim problemom skupnega obstoja. Ta zavzetost, ki slovensko književnost seveda v mnogočem družijo s književnostmi južnih in zahodnih Slovanov, je imela ustrezne posledice tudi na področju sloga. V njem lahko najdemo, pa naj gre za klasicizem, romantiko, simbolizem ali ekspresionizem, močne plasti ljudskega realističnega izraza.

Opisana lastnost je neponovljiv vrh dosegla v partizanski književnosti. Med okupacijo je izredno velik del vodilnih slovenskih književnikov sodeloval v narodnoosvobodilnem boju in revoluciji. Na robu smrti, tako rekoč s puško v eni roki in s peresom v drugi ali pa v senci krematorijev, je nastala svojevrstna literatura, največ lirika in improvizirana dramatika, ki bo za vselej dokument nenavadnega človeškega trpljenja in upora ter hkrati zagrizene vere v smisel človeškega upiranja. Leta 1942 je v najtrših pogojih ilegale izšla tiskana zbirka slovenskih partizanskih pesmi *Previharimo viharje*, ki jo je napisal *Matej Bor*, izdalo pa Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet. *Karl Destovnik-Kajuh* je drugo najpopularnejše ime partizanske lirike. Našteli bi jih seveda lahko še celo vrsto.

Prva leta po vojni je sledil dokaj neploden intermezzo socialističnega realizma, ki je družbeno zavzetost tako rekoč ukazoval in ji hkrati določal tudi meje ter smer. S tem jo je v resnici omtvičil. Po letu 1948, ko je prišlo do javne prekinitev s stalinizmom, je postopoma sledil izrazit obrat k intimizmu, k notranjim problemom človeka posameznika in naposled k vse bolj ontološkim vprašanjem človekovega bivanja. Na duhovnem področju se križajo, spopadajo in spajajo marksistični in eksistencialistični pogledi na življenje. Na področju sloga se poleg tradicionalnega ali z različnimi modernističnimi otenki dopolnjenega realizma z vso silo uveljavlja novi ekspresionizem in deloma nadrealizem. Toda opazimo lahko, da se tudi na tako imenovanem eksistencialističnem območju, ki površnemu ocenjevalcu daje vtis velike oddaljenosti od družbenih vprašanj ali od sleherne vere v možnost človekove integracije, kaže nenavadno boleča moralna prizadetost, da ne rečemo temu muka. Kljub vsem zapletenim podobam in »antipoetičnim« izrazom človeške odtujitve se je težko iznebiti vtisa, da na dnu vsega deluje napet strah za obstoj ljubezni in dobrote med ljudmi. Tisti posebni strah, ki utegne biti privilegij majhnih in ogroženih. Torej tudi znotraj sodobnega modernizma, ki se obrača proti vsem mitom preteklosti, živi podaljšana oziroma prenovljena nota angažiranosti.

...

Drugo, že mnogo bolj individualno in zato težje določljivo lastnost slovenske literature je treba iskati v nekaterih subtilnejših plasteh njenega duhovnega obraza. Pogostna zgodovinska brezizglednost, grozeče nasilje tujcev, gmotna beda in primitivne notranje razprtije, ves ta splet mučnih življenjskih okoliščin, je v našo književnost vnesel močno noto pesimizma, otožnosti in melanholije. *Tragični elegizem* je ena izmed zelo trajnih sestavin njenega notranjega sveta. Ta elegizem se v svojih skrajnih legah večkrat preveša v onemoglo odpuved. Toda takemu, izrazito podlegajočemu in depresivnemu občutju sveta

se nenehoma pridružuje neka docela nasprotna nota. Nota trdovratnega vztrajanja, še več, kretnja *radikalnega upornišтва*. Skratka, gre za literaturo velike žalosti in velike, uporniške vedrine. Obojna odziva na svet se bijeta pri veliki večini pomembnejših ustvarjalcev prav do današnjih dni.

Morda niti ni samo zgodovinsko naključje, da je med prvim slovenskim zapisom iz 10. stoletja in prvim tiskanim slovenskim besedilom iz leta 1515. tolikšna vsebinska razlika. V *Brižinskih spomenikih* namreč najdemo obrazca splošne spovedi (*confessio generalis*) in pridigo o grehu ter pokori. V nemškem verzificiranem letaku *Ain neues lied von den kraynerischen bauern* iz leta 1515 pa refren slovenske kmečke puntarske pesmi, ki kliče k upor: »Leukhup leukhup leukhup woga gmaina.« Te prve v slovenščini tiskane besede so več kot 400 let kasneje dale pobudo za nekaj dobrih partizanskih pesmi.

Prešernove *Poezije*, prvi veliki tekst slovenske besedne umetnosti, nosijo v svojem uvodnem motu idejo upanja in idejo strahu, dveh skrajnih stanj, stanj vztrajanja in podleganja. Znotraj teh dveh polov je bila nenehoma razpeta Prešernova najgloblja usoda in poezija.

Cankarjevi *Hlapci*, ena najpomembnejših slovenskih dram, so uporniški tekst, izpoved radikalnega obračuna z nesvobodno, hlapčevsko in suženjsko notranjostjo tukajšnjega človeka. Toda glavni junak drame, uporni učitelj Jerman, ki poskuša zravnati brezhrbtenične ljudi, se naposled sam zlomi v utrujeno, nravstveno razbolelo resignacijo, boj pa prepusti žuljavim delavskim rokam.

Med mnogimi liki slovenske književnosti je tip resigniranega junaka eden izmed najbolj opaznih in v publicistiki večkrat obravnavanih človeških tipov. V njem se pola upa in strahu vežeta na čisto poseben način. Tudi današnja književnost je polna njunega spopadanja, čeprav na drugačni filozofski, motivni in izrazni ravni. Posebno sizifovski mit je na primer v naši sodobni liriki nenehoma pogosto.

***

Tretjo vidnejšo lastnost slovenske književnosti bi bilo treba iskati v njenem filozofskem zaledju. Globlje življenjske disonance in disharmonije se prvič močneje pokažejo v obdobju romantike. Razklanosti med subjektom in objektom sveta, pa tudi razklanosti znotraj subjekta samega lahko nato z večjimi ali manjšimi presledki sledimo vse do današnjega dne, ko zavzemata skrajne, celo alienativne razsežnosti. Vendar sta narodna in socialna ogroženost tovrstne težnje redno prekinjali, zavirali ali omejevali. Tak zgodovinski položaj je ustvarjal in zahteval neko višjo *idealiteto*, ki je tudi v književnosti ohranjala vizijo jasnega, družbeno in nravstveno preglednega sveta. Ta idealiteta je književnost v miselnem in slogovnem pogledu zelo trdovratno branila pred notranjim razkrajanjem ali dezintegracijo, jo nekako varovala pred pojavi moderne depoetizacije, senzualizma, nihilizma, dekadence, agnosticizma in podobnega.

Uveljavile so se predvsem tri vrste idealitet, ki znotraj slovenskega slovenskega izročila ustvarjajo tako imenovani »višji življenjski red« ali vseosmišljajoče načelo. Vse tri so se izoblikovale že pri Prešernu. Prvo bi lahko imenovali *metafizična idealiteta*. Ta ima pri pesniku prvih *Poezij* svobodno, panteistično obeležje. Druga je *družbena idealiteta*, ki spozna obetajočo perspektivo v prividu družbene in humanistične preobrazbe sveta. Tretja pa je *subjektivistična idealiteta*, ki najde odrešilni življenjski obraz v osebnem in osamljenem

vztrajanju med »neбом« in »peklom« človekovega tragičnega bivanja. To vztrajanje ima pri nekaterih avtorjih tudi čisto vitalistično, tragiki odmaknjeno naravo. Vse te oblike življenjskega občutja, vere ali filozofije žive v naši najboljši literaturi, posebno v poeziji vse do neposredne sodobnosti, ko doživljajo neke večje spremembe ali celo ukinitve. Seveda je treba resnico na ljubo dodati, da so se poleg teh idealitet ali znotraj njih samih uveljavljale tudi poenostavitve, nestrpnosti in večne dogmatične obsodbe. Tu bi bilo potrebno načeti tista poglavja naše književnosti, in to so skoraj vsa, ki so poglavja hude idejne ozkosrčnosti ter neizprososti, pa naj je prihajala iz klerikalnih ali kasneje protiklerikalnih stališč. Poglavja biografskih tragedij slovenskih književnikov vse od Primoža Trubarja pa do novejšega časa bi bila tudi s tega vidika zelo poučna.

...

Omenim naj še zadnjo, četrto, že bolj oblikovno posebnost obravnavane književnosti. To najdemo v njeni poudarjeno lirski podobi. Že v starodavnem ljudskem pesništvu, ki je dokaj bogato, je ohranjeno presenetljivo malo del s pravo epsko širino in dejanjem. V primerjavi s srbsko in hrvaško narodno poezijo ima slovenska mnogo bolj *lirski značaj*. Tudi v razvoju umetnega slovestva je spet lirika tisto področje, kjer so Slovenci najprej premagali svoje »zamuđništvo« in ujeli enakovreden korak z razvitimi literaturami evropskega zahoda in vzhoda. In tudi po Prešernu ostane lirika še dolga desetletja najbolj razvita zvrst slovenske besedne umetnosti. Šele 20. stoletje z vidnejšim uveljavljanjem proze in dramatike postopoma briše to tipološko lastnost. Lastnost, ki ima družbeno zgodovinske vzroke in je tudi v zvezi z dejstvom, da je bil slovenski človek močno zatrt ali oviran v svojem zunanjem, to se pravi v zgodovinskem dejanju.

Taka bi bila v strnjeno poenostavljenem ter nepopolnem orisu tipologija slovenske književnosti z njenim razvojem vred.

Janko Čar

O NEKATERIH VPRAŠANJIH SLOVENŠČINE V ŠOLI IN JAVNEM ŽIVLJENJU

Poldrugo leto je minilo, odkar je GO SZDL Slovenije poslal organizacijam in vodstvom Socialistične zveze slovito pismo o jeziku. Čeprav je bilo pismo naslovljeno na organizacije in vodstva množične politične organizacije, je veljalo vsej naši javnosti.

Slavistično društvo je pismo toplo pozdravilo, saj je dobilo zagotovilo, da ni samo, ki posebej skrbi za tako dragoceno vrednoto, kot je jezik.

PA = pedagoška akademija, PPS = prosvetna in pedagoška služba, Zveza = ZKJ.

Od takrat je minilo leto in pol — dovolj dolgo obdobje, da pregledamo, kaj smo napravili slavisti, kako so pismo uresničevale organizacije in vodstva Socialistične zveze, s kolikšno zavzetostjo in odgovornostjo so ga vzele v roke naše delovne organizacije.

...

Kadar razpravljamo o pomanjkljivi kulturi ustnega in pisnega izražanja, velikokrat s prstom pokažemo na šolo. Prav bi torej bilo, če se malce ustavimo in pogledamo, kaj se godi v šolah, zlasti osnovnih.

Vzemimo področje prosvetno-pedagoške službe v Mariboru. Čeprav je to dokaj omejeno območje, nam bodo podatki, ki jih bomo dobili, odprli širše razglede.

Na tem območju imamo 57 osnovnih šol, od tega jih je v mestih skoraj četrtina (15), večinoma v Mariboru. Razmerje 1:3 je ugodno; mnogo zavodov ima občutno višji odstotek podeželskih šol, s tem pa seveda strokovno mnogo slabše zasedena mesta.

Na 57 šolah v Mariboru in širši okolici učijo slovenščino 104 učitelji, strokovno usposobljenih predmetnih učiteljev in profesorjev je samo 39 (37,5 %!), predmetnih učiteljev, profesorjev-neslavistov in absolventov oziroma študentov PA uči 15; 50 je učiteljev (48,1 %!). Zanimivo je, da se položaj slabša. Po letu 1960 je po nepopolnih podatkih prevzelo pouk slovenščine na teh šolah kar 13 učiteljev. Na mnogih šolah učijo učitelji vse od osvoboditve dalje. In še nekaj »cvetk«: na neki šoli uči 17 ur slovenščine upokojena predavateljica gospodinjskega pouka, nekje so sprejeli študenta PA (obtičal je v drugem letniku), ima pa kar 31 ur, od tega 25 ur slovenščine; spet drugje so nastavili študenta, ki je na PA četrti padel iz jezika.

Glede na to, da ima le 37,5 % učiteljev, ki učijo slovenščino, ustrezno kvalifikacijo, je delo učiteljev slovenščine na splošno slabo. Strokovni svetovalci najdejo le malokje pravo razmerje med jezikovnim poukom, branjem, razčlenjevanjem, govornimi vajami itn. Malokateri učitelj ve, kaj so pravzaprav prave govorne vaje; načrtno pregledovanje domačih nalog je zanemarjeno; zaradi pomanjkljive strokovne izobrazbe so korekture šolskih nalog polovičarske. Učitelji pogosto obrezujejo učne načrte. Na neki osnovni šoli so v šestem razredu obdelali zloženi stavek pri zadnjih urah v šolskem letu.

Teh spoznanj seveda ne moremo posplošiti. Tudi na kaki odmaknjeni okoliški šoli lahko poslušamo dober jezikovni pouk, čeprav ne hodi v razred predmetni predavatelj, ampak le učitelj. Toda to so izjeme.

Takšno je torej stanje v osnovni šoli, če ga pogledamo z najbolj kritične plati.

Podobne težave srečujemo v strokovnem šolstvu, čeprav so te šole mnogo bolj zasedene. Iz pogovora s slavisti, ki učijo na njih, sem posnel tole: Učni načrti za slovenščino so še neurejeni. Tako imajo na gradbenem šolskem centru odrasli le 2 uri, mlajši pa 3 ure slovenščine, kar je odločno premalo. Odnos do materinščine je na teh šolah prej hladen kot prijazen. Poznamo tudi take strokovne šole, ki slavistovo delo celo podirajo. Slaviste prepričujejo, naj popuščajo. Na neki taki šoli predavatelji odkrito odvrčajo dijake od gledališča! Predavatelji strokovnih predmetov slabo obvladajo slovenščino. So pa še druge težave. Terminologija posameznih strok še ni urejena (nekateri šole pripravljajo predloge, popravke in dopolnitve k Tehniškemu slovarju). Na kvaliteto in

uspešnost pouka materinščine na teh šolah vpliva tudi mešanost: ponekod je precej dijakov iz sosednjih republik, na nekaterih šolah imajo cele razrede »srbohrvatske«. Po naših strokovnih in poklicnih šolah še vedno straši mnenje, da je važna stroka, jezik ne. (Prim. višji administrativni tečaj, v katerega programu sploh ni slovenščine.)

Marsikaj se lahko reče tudi o slovenščini v srednjih šolah. Ne mislim toliko na kadre, čeprav je nerazumljivo, kako so nekateri predavatelji šli popolnoma mimo jezikovnega pouka — bolj so mi pred očmi dosedanji učni načrti (zlasti gimnazijski), ki so hudo zanemarjali jezikovni pouk.

Bojim se, da je tudi v novih načrtih še marsikaj narobe. Ob nabitosti učnega programa za gimnazije, mislim glede na slovenščino, se resno sprašujem, ali bo mogoče v načrtu postavljeni fond 150 ur jezikovnega pouka v praksi zares uresničiti.

Da je kultura pisnega in ustnega izražanja absolventov srednjih šol pomanjkljiva, da ne rečem slaba, potrjujejo višje in visoke šole, kaže pa se to tudi v javnem življenju. O teh in podobnih pomanjkljivostih in napakah moramo govoriti. Ne strinjam se z mnenjem, da se ne da nič napraviti. Molčati pomeni pristati na status quo.

O samem pouku slovenščine na šolah smo sicer precej pisali, vendar so prevladovali članki o metodiki pouka, premalo načrtno pa smo sprejemali in gledali, da se izrazim v jeziku pisma SZDL, kaj se godi s slovenščino na naših šolah. Kdor ne pozna terena, bo presenečen, ko bo poslušal naše strokovne svetovalce slaviste. Nikar ne recimo, da so za to pristojni in odgovorni edino le zavodi za PPS, republiški svet za šolstvo in druge republiške institucije. Ali je kriv prof. Bunc, če šesti razred še danes nima jezikovne vadnice, če čakajo otroci nanjo že celo desetletje?!

Društvo bo moralo kljub vsemu splesti z našimi šolami, z našimi slavisti tesnejše stike. *Več moralne in praktične podpore — pa tudi več kritične besede!*

***

In kako je z rabo slovenščine v javnem življenju? Izhodišče nam bo sedanje stanje, opirali pa se bomo na ustavo in na pismo SZDL. Če pomislimo na slovito pismo in na 41. in 42. člen zvezne ustave ter na drugi odstavek 74. člena republiške ustave, ki pravi: »Poslovanje vseh državnih organov ter delovnih in drugih samoupravnih organizacij, ki izvršujejo družbeno službo na območju SR Slovenije, se vodi v slovenskem jeziku« — vidimo, da smo stvar načelno že rešili. V praksi pa seveda ne. Prav tu prihaja do protislovij. Če smo vprašanje v osnovi rešili, zakaj se je potem treba tolikokrat sklicevati na ustavo? Ali ni v tem nekaj manjšinske, da ne rečem hlapčevske mentalitete? Razčistimo stvari najprej pri sebi! Če bomo napravili to, bo vprašanje — kakor je zapleteno — tudi praktično rešeno in bo za zakon ostalo le nekaj stvari. Npr. na dvojezičnih področjih bi se moral vsak javni uslužbenec v 6 mesecih naučiti madžarsko oziroma italijansko; javni uslužbenci v Sloveniji so dolžni govoriti slovensko; zakon o izdelkih. Vendar pa mora vsak prispevati svoj delež; zaman je ustava, zaman množica zakonskih predpisov, če jezika sami ne znamo ali pa smo malomarni in do jezika brezbrizni. Boj za pravilnost, ustreznost in, če lahko dodam, lepoto jezika je treba usmeriti navznoter.

Ko govorimo o vlogi in položaju slovenščine v javnem življenju, se moramo zavedati, kakšna je odgovornost posameznika in kako daleč sega pojem »javno življenje«. Odgovornost do javnega delovanja je premalo poudarjena, mnogi posamezniki in delovni kolektivi se je slabo zavedajo. Dostikrat nadrejeni prinese administratorki besedilo in reče: Natipkajte, ob enem popravite. Saj veste: naglica, a tudi moje znanje slovenščine je »bolj tako«. Če tudi administratorka obvlada slovenščino »bolj tako«, je končna redakcija besedila, namenjenega številnemu kolektivu ali javnosti, še bolj »bolj tako«. In kdo je kriv? Šola? Ali bo šla šola za posamezniki v življenje? Menim, da moramo postaviti načelo: Kdor piše in govori za javnost, je za svojo pisano in govorjeno besedo tudi odgovoren.

Poglejmo sedaj, kakšen je položaj slovenščine na posameznih področjih javnega delovanja.

Po vplivu na jezik v javnem življenju so daleč v ospredju tisk, RTV in film. O jeziku našega tiska in RTV smo že precej razpravljali. Vendar vse do danes še nismo dobili kake vsestranske jezikovne analize. S pavšalnimi ocenami stanja ne bomo bistveno popravili. — O specifičnosti novinarskega dela je nekoč zelo stvarno govoril A. Sovre. Pri člankih, zlasti prevodih, ki iz stenograma ali koncepta zletijo naravnost pod stroj, res lahko to ali ono oprostimo, nikakor pa ne moremo popuščati, kadar gre za posamezne dopise; ti namreč ne nastajajo v taki naglici, pri njih se lepo vidi, kako novinar obvlada jezik. Tu pa je še vse preveč nepravilnega izražanja, tujčenja (npr.: uspelo jim je končati prvo nalogo pri izdelavi projekta funkcionalne električne stimulacije ekstremitet, Delo, 8. 10. 1966), kopičenja, nejasnosti (npr.: Uboj pred sodniki, Delo 12. 10. 1966), pravopisnih in stilističnih napak. Menim, da bi časopisna podjetja že zaradi zunanjih sodelavcev morala načrtno voditi jezikovno posvetovalnico.

Bodimo pa tudi pravični in priznajmo, da je slovenščina v nekaterih časnikih zadnja leta vendarle čistejša, posebno še, če jo primerjamo s predvojno časnikarščino.

Pri radiu in televiziji je posebnega pomena izgovarjava. V govorni tehniki in pravorečju so med posameznimi uredniki in napovedovalci precejšnje razlike.

Jezik nekaterih urednikov je slovnično, stilistično, zlasti pa pravorečno šibak. Ali se zavedajo dovolj, da besedujejo pred tisoči in tisoči gledalcev? — Poglavje zase so intervjuji. Tu se človek vpraša: Kako je mogoče, da je vprašani dosegel tako podkovanost in morda celo ugled v stroki, materinščino pa zamenjal? Spet smo pri odgovornosti za nastopanje v javnosti.

Drugo vprašanje: Koliko so dnevni tisk, radio in televizija izkoristili svojo velikansko moč in pomagali slovenščini do večje veljave v javnosti? Koliko so v svoje izobraževalne oddaje ali članke vključili tudi vprašanja o kulturi našega ustnega in pismenega izražanja?

Bojim se odgovoriti, ker se odgovor deloma obrne tudi zoper nas slaviste. Prepričan sem namreč, da bi dnevni tisk objavljaj članke o jeziku (seveda izpod peresa strokovnjakov), odprl posvetovalnico in da bi televizija in radio uvrstila v program vsakršno dobro serijo oddaj o jeziku. — Glede na dosedanje izkušnje pa bi želeli še več poljudnosti in neposredne aktualnosti.

Da vendarle stopamo naprej, priča film. Žal zaenkrat samo — podnapisi. Marsikateri gledalec, zlasti televizijski, se tudi sprašuje: Zakaj moramo včasih gledati filme iz sosednjih republik brez podnapisov? O slovenščini na reklamnih

letakih, v prospektih, tehničnih navodilih, tiskovinah itn. beremo dan na dan. V njih najdemo ali spakedrano slovenščino ali pa kar srbohrvaščino. Tu so nekateri prav trdovratni: kljub ostrim kritikam že leta in leta tiskajo svoje prospekte ali celo navodila na ovitkih v srbohrvaščini. Spredaj sem omenil ustavo. Naj dodam, da je posebna republiška komisija, v kateri so tudi slavisti, pripravila teze za zakon o obvezni rabi slovenščine v SR Sloveniji. Ko sem natančneje pregledoval ustavo SR Slovenije, sem ugotovil, da je večina tez pravzaprav ponovna uzakonitev drugega odstavka 74. člena. Ali ni torej (glede na ta odstavek) tiskanje navodil, letakov, napisov itn. izključno v srbohrvaščini, in to slovenskih podjetij, v *direktnem nasprotju z ustavo*? Dokler me kdo ne bo prepričal o nasprotnem, se bom spraševal, zakaj takoj začnemo kazenski pregon zoper mnogo manjše prekrške, tu pa ne storimo nič? Neenaka pravda se vleče dalje in postaja že prava narodna sramota. Sprašujem se: Če nismo spoštovali temeljnega zakona, ustave, ali bomo potem izpolnjevali parafrazo tega zakona? Prav bi bilo, da javno tožilstvo ali ustavno sodišče pojasni to vprašanje.

Če kritiziramo razna navodila, reklame in pojasnila, namenjena javnosti, se podjetja takoj začnejo izgovarjati. Največkrat je vzrok za to, da tiskajo le v enem izmed jezikov jugoslovanskih narodov, konkretno v srbohrvaščini, jugoslovansko tržišče ali pa visoki stroški, če tiskajo v več jezikih. Ko smo se 30. 9. 1966 sestali s predstavniki nekaterih delovnih kolektivov (Elektrokovina, Avtobusni promet Maribor, Carinarnica, MTT, Reklampublik, Tovarna železniških vozil, občina Center, občina Tezno, Večer in predstavnik SZDL), je predstavnik Reklampublika iz Maribora zavrnil omenjene izgovore. Povedal je, da *mного podjetij izrecno ne želi tiskati svojih strokovnih obvestil v slovenščini*, čeprav se stroški ob upoštevanju še enega jezika ne bi bistveno zvišali. Povedal je tudi, da so besedila slabo pripravljena in da jih prinesejo zadnji hip; zato večkrat ni mogoče opraviti korektur. Naravnost neverjetno pa je, kako nekatera podjetja, zlasti manjša, trmasto vztrajajo pri svojih napakah. Čeprav korektor popravi pisavo »z smetano«, tak »strokovnjak« prečrta popravo na krtačnem odtisu in spet napiše »z smetano«! Če bi tiskarsko podjetje še ugovarjalo, se gospodarsko podjetje obrne drugam, s tem pa sta ušla delo in zaslužek. Konkurenca med drobnimi tiskarskimi podjetji je velika, zlasti so konkurenčni v Zagrebu in Čakovcu. Svetel primer je tu Stanovanjsko podjetje v Mariboru, ki je zavrnilo kamion tiskovin, ker niso bile natisnjene v taki slovenščini, kot je treba.

Naravnost smešni so izgovori nekaterih podjetij, če pomislimo, da prodajajo celo italijanske tovarne izdelke z navodili tudi v slovenščini. Spomnimo se na reklamo za avtomobilski lak *DUPLI COLOR*, ki je bila priložena VEČERU. Kako to, da se tujemu tovarnarju spleča izdati luksuzno reklamo v štirih jezikih, slovenskemu podjetju pa ne v materinščini!? Drugo je seveda vprašanje, kakšna je slovenščina v tem reklamnem navodilu. Za škandal je odgovoren tisti, ki je kaj takega razposlal, to je Večer. Če pa je reklamo tudi tiskal, potem je greh še hujši, saj je neposredno odgovoren za jezik in za opombo na zadnji strani: Samoizdaja za Spodnjo Šteirsko in Jugoslavijo. To pa že presega meje pravopisne in terminološke napake, zato je marsikoga

po pravici ogorčilo. Prav omenjena reklama je tipičen primer, kam lahko pelje takšna brezbržnost in neodgovornost glede rabe slovenščine v javnem življenju, kakršna vlada sedaj.

Število podjetij, ki ne izdajajo reklam, navodil in prospektov v slovenščini, je še vedno precejšnje, čeprav pravijo trgovci, da se stanje izboljšuje. Mimorede sem pred nekaj dnevi dobil v treh trgovinah tele:

Himo Maribor, navodila za rabo centrifuge: *Pranje i cedjenje rublja*.

MTT Maribor, navodilo za pranje, likanje blaga; pripis: *Roba sa greškama*.

Tekstilna tovarna Prebold, ženska vestja; tu celo meša vuna za volna.

Jugotekstil — IMPEX, *uputstvo za pranje, glačanje* ... na prvi strani piše z velikimi črkami: *NE PODLEŽE JUS-u*.

Aero Celje, *školske bojice*, Aero št. 323: *Boja za takanine, svijetlo siva*.

Color Medvode, naslov: *unutarnji email*.

Posebno zanimiva je »Lager lista podjetja Ferromoto Maribor«. Tu so našeti artikli: telefonsko pretikalo, TV mizice, aparati za kuhanje kave ... zraven pa: frižideri laštalice, brijači aparati, strojevi za pranje rublja, električni štednjaci, usisivači prašine. — Podjetju svetujemo, naj si priskrbi še usisivač za malomarnost!

Našteli bi jih lahko še kaj. Če imamo torej taka podjetja, se sliši povsem utopistično, da naj bi imeli izdelki jugoslovanskih podjetij — saj je jugoslovansko tržišče enotno — oznake in navodila v vseh jezikih jugoslovanskih narodov. Zaenkrat poznam en sam primer: *fosfin, strup za miši in podgane*. Nerazumljivo pa mi je, kako je mogoče, da so navodila pri zdravilih samo v enem ali — v redkih primerih — le dveh jezikih jugoslovanskih narodov.

Mnogo hujše in nevarnejše pa je pačenje slovenskega jezika v raznih dopisih, na tiskovinah, objavah, vabilih in naročilih, v samoupravnih aktih, dalje na sestankih, zborovanjih itn. Nekaj teh stvari doživi zasluženo obsodbo v dnevnem časopisju, a to le manjši del. Še vedno srečamo napake na nekaterih poštinih tiskovinah, na raznih reklamah, občinskih aktih itn. (Ljudje dobivajo odločbe, in ne vedo dobro, za kaj gre!) Posebna poglavja so razna vabila (na glasbeni leksikon, na časopis za hišne svete ipd.). Velikokrat so prišle in še prihajajo te stvari na tako vidno mesto, da je človeku kar nerodno (na pralnem stroju Gorenje, tip 370: *isključitev centrifuge*; tovarna Marles *rastegljiva miza* itn.).

O pravi invaziji tujk smo že večkrat govorili, pa še vedno jih po nepotrebnem sprejemamo. Komu je potreben *supermarket* ali *snack bar* ipd.? Mnogo je v tem pogledu kriv tudi dnevni tisk, kot smo že omenili.

Posebej velja spregovoriti še o odnosu do srbohrvaščine. Zaradi odprtih meja in tesnih stikov sili v naše besedišče marsikateri srbohrvatizem (v zadnjem času: *zalagati se, razpravljati po vprašanju ipd.*). Takih in podobnih nam res ni treba, zato jih moramo odločno odkloniti. Drugače pa je z nekaterimi starejšimi izposojenkami iz srbohrvaščine. Te so se udomačile, dobile celo poimenski odtенок in so živi del našega jezikovnega zaklada. Ozko »obrambništvo«, ki ga opažamo v zvezi s tem, je škodljivo, posebno še, če ljudje ne ločijo med velikosrbskimi tendencami ter Beogradom in Zvezo. Seveda pa so tudi na tej relaciji še neurejene stvari. Značilen tak primer je carinska služba. Pred dvema letoma je bilo v Sloveniji v tej službi le 25 % Slovencev, danes jih je nekaj nad 50 %. Takrat so tudi sprejeli sklep, da bodo

vsi, ki se ne bodo naučili slovenščine, premeščeni. Prav bi bilo, da bi zanje organizirali intenziven tečaj iz slovenščine in izpit. (Tudi nekateri miličniki, neslovenci, ne neobvladajo slovenščine.) Največ kritike pa leti na carino zaradi srbohrvatskih obrazcev. Izgovarjajo se, da jih iz tehničnih razlogov ni mogoče izdati v več jezikih. Praksa v večnacionalnih državah (Švica) to demantira. Poleg tega se lahko vprašamo, kako pa smo mogli izdati obrazce za tujce kar v treh tujih jezikih?

Na kar velja v zvezi s carino posebej opozoriti, je to, da moramo ločiti med carinskimi uslužbenci in obmejnimi vojaškim poveljstvom.

Nekaj vprašanj glede upoštevanja slovenščine bo treba rešiti z železnico (napisi ipd.) in nekaterimi avtobusnimi podjetji.

In kakšno je stanje slovenščine v uradih in javnih službah? O tem bi lahko napisali kar cel referat. Ko sem v neki ustanovi, katere direktor je bil tako ljubezniv, da mi je odprl omare, pregledal rednike iz leta 1965 in v njih kakih tisoč dopisov, sem ugotovil mnogo zanimivih stvari. Kultura pismenega izražanja teh dopisov zelo niha. Med njimi sem našel nekaj tako dognanih, da sem bil presenečen. Seveda so bile to bele vrane. Najslabša so razna poročila in podobna besedila. (Za druge vrste dopisov imamo več ustaljenih obrazcev).

Kaj vse počenjajo z jezikom! Primerov ne bom navajal, saj jih poznamo iz glos v dnevnem časopisju. Človek bi pričakoval, da bodo fakultetno izobraženi ljudje jezik mnogo bolje obvladali kot nižje kvalificirani kadri, a velikokrat ni tako. V nekaterih podjetjih pravijo, da napravijo le-ti mnogo škode, ker močno vplivajo tudi na druge, saj se njihovih dopisov, poročil, elaboratov itn. ne upajo popravljati. V marsikaterem podjetju se prepirajo kdo je kriv za slabo končno redakcijo: narekovalec ali administrator—strojepisec. Predlagam, da bi se podpisovala oba, npr.: redakcijo besedila pripravil ta in ta, tipkal ta in ta. Nekateri strokovnjaki se izgovarjajo, da ni mogoče spraviti v sklad slovnične pravilnosti in ustreznosti glede na stroko. Res so še težave s strokovno terminologijo, ne smemo pa skriti pod ta izgovor tudi sicer klavrne slovenščine. Najpopolnejše ogledalo kulture pisanega izražanja v naših delovnih organizacijah so interni časniki, zlasti ciklostirani. Tam kar mrgoli napak. Le redki so primerni. Nujno je, da vsi ti listi čimprej uvedejo jezikovni kotichek, urednikom pa pomagajo lektorji, če vodstvo časopisa samo ni dovolj podkovano.

Veliko je odvisno od posameznikov. V neki mariborski občini imajo tajnika, ki zelo skrbi za jezik: opozarja in popravlja, za svoje sodelavce je prikrbel SP. Tako se je jezik v njihovem poslovanju občutno izboljšal.

Mnogi so se nam pritožili, da ni ustreznih priročnikov, zlasti za poslovno administracijo. Carina in mnoge druge javne službe se borijo s pomanjkljivo terminologijo. Radi bi vedeli tudi kaj praktičnega o sintaksi in stilu. Medtem ko imajo npr. Nemci in Francozi celo vrsto ustreznih priročnikov, lahko naš poslovni človek seže le po Pravopisu, kaj več pa že nimamo. Na tem področju bomo morali slavisti še marsikaj napraviti.

Posebno poglavje je kultura ustnega izražanja. Parade tujk, nepregledni stavki, raztrganost, neustreznost, sivobrade slovnične napake, nejasen izgovor in podobne napake pokvarijo marsikateri govorni nastop. Posebno velja to za nastope na raznih sestankih, zborih, strokovnih zborovanjih itn.

Spet velja podčrtati staro ugotovitev, da ljudje čutijo premalo odgovornosti do javnega nastopanja. Glede na pismo SZDL imajo na tem področju odgovorno nalogo organizacije Socialistične zveze. Žal ugotavljamo, da so prizadevanja glavnega odbora SZDL našla pri organizacijah na terenu premalo podpore, čeprav jih pismo za to neposredno zadolžuje.

Ob koncu te nepopolne analize lahko rečemo, da je bilo slovito pismo SZDL izredno pomemben dogodek. Če v marsikaterem pogledu še ni uresničeno, je to dokaz, kako prav je, da smo tu — je to ponoven ukaz nam in vsej naši skupnosti.

* * *

Kaj nam je storiti?

Pregledati bo treba, kako je s slovenščino v šolah, pripraviti nekaj posebnih priročnikov za poslovne potrebe, izdati ustrezno poljudno pravorečje, zainteresirati strokovne revije, da bodo skrbale za terminologijo; razmisliti moramo o predlogu, da bi strokovnjak z Akademije odprl na Akademiji, v JiS ali kje drugje separatno rubriko o vprašanih terminologije v posameznih strokah; pretresti moramo predloge o ustanovitvi servisov oziroma posvetovalnic (predlagajo tudi republiški servis za prevajanje reklamnih besedil); odgovoriti moramo na tehten predlog, da naj bi slavisti obiskali podjetja in »servirali« napake neposredno delovnim organizacijam (potrben bi bil seveda dogovor); navezali naj bi tesnejše stike z založbami in gospodarsko zbornico; veliko pozornost zasluži predlog, da bi vprašanje jezika postavili pred samoupravne organe in da bi postali nosilci gibanja za čistejši jezik izobraževalni centri in notranji tisk podjetij (tu bi lahko veliko pomagale tudi družbeno-politične organizacije); čim prej je treba rešiti vprašanje tiskanja reklam in navodil slovenskih podjetij; povedati moramo svoje mnenje o predlogu, da bi morali uslužbenci v javnih službah (cariniki, miličniki, uslužbenci na občinah in pod.), če niso Slovenci, opraviti tečaj in izpit iz slovenskega jezika.

Upam, da bodo pravkar našeta vprašanja ob vsem, kar sem analiziral, naletela na živ odmev, da bodo dopolnjena in da bo končni rezultat pogovorov, ki smo jih imeli s predstavniki podjetij in SZDL, ter današnjega pogovora pomemben za vse naše nadaljnje delo.

Boris Merhar

ŠE KAJ O SLOVENSKI RIMI

V razgledovanju po razvojnih poteh slovenskega rimanja se nam je pokazalo, da so se najvidnejši in najizmerljivejši premiki oblikovali v območju moške rime, in to prav zaradi pričujočnosti njenih nepopolnih (polpoudarnih) tvorb. Kajti prav ti drugotni načini (2 do 4) so dali naši moški rimi njeno posebno spremenljivost, zlasti nasproti toliko bolj konstantni, do redkih izjem le na glavni poudarek vezani ženski rimi. Vendar je neke možnosti za variiranje imela tudi ta, le da na drugačni osnovi: kot dvozložna je (bila) namreč, čeprav v mnogo manjši meri od trizložne, lahko tudi zložena. S tem pa prehajamo na

poglavje o zloženi rimi v slovenščini, ki smo deloma že posegli vanj v zvezi s trizložno rimo, a ga je vendarle treba tudi še posebej načeti, zlasti ker je bila ta rima doslej deležna zgolj priložnostne obravnave, tako še največ ob Gregorčiču (Stríbrný, Koblar idr.).

Razvoj in (relativni) obseg zložene rime po posameznih avtorjih in zbirkah bo podan v posebni preglednici, še pred tem pa se nam kaže ustaviti ob nekkih kritičnih odzivih na to »novo«, po omenjenem Levčevem priporočilu sproženo in nato po Gregorčiču in njegovem zgledu tako vidno pomnoženo pesniško rabo. Zanimivo pri tem je, da sta se v odporu do takega rimanja tedaj znašla načelno na isti strani nekdanja huda nasprotnika v »pravdi o slovenskem šestomeru«, Levstik in Janko Pajk, prvi pa hkrati v nasprotju s tedanjim svojim soborcem Levcem. Vendar je Levstik izražal svojo grajo le zasebno, medtem ko je Pajk nastopil javno ter se v svoji kritiki Gregorčičevih Poezij (I) še posebej obregnil tudi ob te njegove rime, ki so ga zbudle pač tudi zato, ker jih po veliki večini niti ni prepoznal kot večzložne in zložene. Naštevam jih namreč skoraj v celoti, citira pa domala zgolj njihove končne enozložnice (se — se, so — so, itd.), torej kot polpoudarne »identične« moške rime.* Kot take so mu »slaboglasne«, ker so »samo *ponavljanja* prejšnjih« in v tem zgolj »potvare rim« ter nasledek »nekoliko brezskrbnega opravljanja poetičnega posla« (Kres 1882, 390). K temu je treba pripomniti, da so rime sicer že po svojem bistvu (poudarno in pozicijsko opredeljeno) glasovno ponavljanje, da pa tudi ni bilo brez osnove Stritarjevo spoznanje ob Bodenstedtu, češ da je njegove rime »težko posnemati v našem jeziku, ker je drugače ustvarjen« (ZD IX, 321). S tem je nedvomno mislil, da bi trizložne ali še daljše zložene rime v našem jeziku, ki že tako »nima toliko debelnih rim, kakor npr. nemški« (Zvon 1870, 206), le še povečale obseg rimanja z »brezglasnimi« besedami, pred katerimi je sploh svaril in na podobni osnovi nasprotoval tudi nepopolni moški rimi.

Z delno podobnimi razlogi kakor Pajk je naslednje leto (v pismu prijatelju J. Novaku 8. jan. 1883) odklanjal stvar tudi Levstik, pri obeh pa moramo upoštevati, da je njuno presojanje vodilo tudi določeno, a pri vsakem drugače pogojeno nerazpoloženje do Stritarja, Levca in Ljubljanskega zvona. Vendar je bila Levstikova kritika teh rim, že spričo soglasja z njegovo lastno pesniško prakso, osebno čistejša od Pajkove, čeprav dokaj ozko normativna in tudi že vidno navdahnjena z njegovim skaljenim odnosom do »pokvarjenega svetac:

Teh »zlimanih« stik oča je Stritar, in zdajci so udrli vsi za njim, posebno mladici, in med njimi tudi Gregorčič, kateri se o tem ne dá preučiti. »Ljublj. Zvon« redko prinese kakovo pesen brez takega krpúcanja. Denašnji dan imamo nadomestke (surrogate) v čuvstvih, nadomestke v šestomerskih odmorih (cezurah) in tudi nadomestke v stikah. Laže je res krožiti: spála je: smrčála je«, nego li iskati čistih, dobrih stik. Méní se to zdi, kakor bi se kdo iz bojne vrste bojazljivo splazil v grmovje ter od onod streljal na sovražníka. To se zóve bežati boja, a ne krepko v bran stati. Vsak paglavec je dovolj moder takó delati, a s tem se za troho ne pomnoži čísló pravih stik v našem jezici, v katerem jih je res vrlo težko iskati, izlasti moških, ako hočeš, da bodo prave in dobre. Zagovorníki tega dejanja se branijo osobito s tem, da se v onijentskih *gazelah* tega nahaja brez konca in kraja. Bodi si v gazelah, a vsaka pésen né gazela. Ali tega zopet ne bi rekel, da stíke te vrste níkoli néso dovoljene. Uže stani nemški pesníki so jih sem ter tja ímeli, a zeló, zeló redko, ter vedno so si bili dobro v svesti, da so malo iz vójnic poskočili s tem delom; zatoj ni pesnik ni čítatelj naj ne misli níkdár z veselo

*Da se je Pajk tako ukanil, pa po drugi strani le potrjuje moč »metričnega impulza« v Gregorčičevih verzih.

dušo, da imajo te resnične hibe v sebi morda Bog védi kake prednosti in kreposti! Fliba né krepost. Iz pesnij ozbiljnega in vzvišenega lica jih je treba najosorneje poditi. A vse to grmeče svarilo ne meri nate, nego na one, kateri so prevárilí tudi tebe. (Levstikova pisma, 228.)

Glede na omenjeni Levčev poseg v slovensko rimanje Stritarja pač ne moremo imeti za pravega »očeta« oziroma neposrednega pobudnika in povzročitelja teh »novih« rim, ki zanje niti sam ni videl posebnih možnosti v slovenščini. Razen tega je bil delež njegovih zloženih trizložnih rim v Dunajskih sonetih (18,1 %) skoraj za polovico manjši od Valjavčevega v Pesmih 1855 (31,2 %) in skoraj neznaten v primeri z zadevno Gregorčičevo rabo v Poezijah 1882 (82,4 %). Tudi je Stritar sam izrecno priporočil mladim pesnikom zgolj nezložene daktilske rime, tam pa, kjer je s svojo zlagajočo pesniško »prevaro« prvičkrat ter po vsebinskem in metričnem kontekstu najvznemirljiveje nastopil, je šlo za satiro, medtem ko je Gregorčič v štirikrat tolikšnem sorazmerju tako rimal v pesmih pretežno »ozbiljnega in vzvišenega lica«. Toda če se na Levstikovo nejevoljo ni dal »preučiti« ter opustiti to »hibo«, je bil vzrok nedvomno ta, da ga je Levčevo opozorilo utrdilo v prepričanju, da se takšno, po slovenski ljudski pesmi ubrano rimanje na moč prillega »domačih glasov strunam« njegovih »gosli iz javora«.

Zaradi toliko manjših možnosti za zloženo žensko rimanje je bil seveda tudi njegov obseg v obravnavani poeziji mnogo manjši ne glede na to, da tako zlaganje tudi ni imelo opore v domači ljudski pesmi in tudi ne spodbude v prav izjemnih primerih pri Vodniku in Prešernu (v Smoletovi izdaji, ki nam je bila tu za osnovo, Vodnik nima nič takega, sicer pa: špranjo/zá njo, pomaga/dá ga, hladni/dva dni, res de/zvezde; Prešeren v Poezijah samo: bije/ni je, sicer še: vir je/močvirje, res je/proces'je).

Deleže obojnega zloženega rimanja po upoštevanih zbirkah in pesnikih naj pokaže preglednica, za primerjavo pa navajam še podatke za Bodenstedta (Lieder des Mirza Schaffy, 1851), zlasti ker bi bil v pogledu ženske rime utegnil vplivati že na mladega Valjavca: 72,5 % trizložnih (zloženih) rim (tj. tako rimanjih verzov), 10,4 % dvozložnih (le da je v njegovi zbirki še kakih 80 štirizložno rimanjih verzov; ker so le-ti pri nas zelo redki, jih v preglednici nisem upošteval; tu le to, da bi med redkimi upoštevnimi pesniki v tem močno prednjačil Kette pred Gregorčičem). Zaradi jasnosti so v prvi rubriki ponovno navedeni (od števila rimanjih verzov računani) procenti trizložno rimanjih verzov; tako je namreč brž razumljivo, da se npr. visoki Prešernov procent v drugi rubriki nanaša le na nizko absolutno število (tj. 4).

	Trizložno rimanjih verzov	Med temi zloženo rimanjih	Zloženo žensko rimanjih
Vodnik 1840	5	21,4	0
Prešeren 1847	0,14	50	0,08
Levstik 1854	0	0	0,37
Valjavec 1855	2,5	31,2	1,13
Jenko 1865	0,9	16,6	0
Stritar 1869	0,1	0	0,22
Stritar, Dunajski soneti	8,4	18,1	0,49
Stritar (pesmi 1870—1880)	2,5	19,8	0,82
Gregorčič 1882	6	82,4	1,47
Gregorčič 1888	3,7	72,5	0,77

	Trizložno rimanih verzov	Med temi zloženo rimanih	Zloženo žensko rimanih
Aškerc 1890	1,8	61,1	2,6
Gestrin 1893	2,2	61,5	7
Aškerc 1896	1,2	80	3,9
Kette (ZD I: P I-III)	9,1	29,4	1,02
Župančič 1899	15,5	41,3	4,08
Aškerc 1900	5	78,9	4,9
Murn (ZD I: PR)	4,9	21,8	6,54
Cankar 1902	7,3	27,7	0
Gregorčič 1902	3,7	40,4	1,02
Župančič 1904	5,5	19,3	1,59

S tem pogledom na zloženo rimo bi bilo naše razpravljanje, omejeno v glavnem le na statističen prikaz osnovnih odnosov in premikov v »klasični dobi« slovenske rime, v bistvu in v tej smeri zaključeno. Ob koncu pa se moramo vendar še povrniti k našemu izhodišču in hkrati osrednjemu problemu, tj. k nepopolni moški rimi, ter stvar na kratko osvetliti ali vsaj načeti še z druge strani. S to rimo so bile namreč pesniku dane še neke posebne oziroma določnejše glasovno stilistične možnosti mimo tiste, ki jo po njeni splošni in šele količinsko delujoči tonalnosti z nekoliko ohlapnim izrazom imenujemo »ljudsko«. Gre za posebne primere toničnega niansiranja v danem kontekstu, vendar bodi stvar le nakazana, ker je zlasti še pred moderno tudi prav redka.

Najznačilnejši bi bil morda primer, ko moško (ali *tudi* moško) rimana pesem po predhodnih »popolnih« moških rimah izzveneva polpoudarno ter tako zbuja oziroma glasovno podčrtava s tekstom že tako ali drugače zbijeno občutje nečesa nedorečenega, negotovega, zgolj slutenega, rahlega, a česče bolečega kot sproščujočega. Seveda je včasih težko odločiti, ali je bila stvar zavestno tako oblikovana ali pa je le »slučajna«. Tak bi bil že primer ob koncu Prešernove romance Judovsko dekle, kjer po sklenjeni vrsti 17 »popolnih« oksitonz sledi polpoudarnost v rimi zadnjega verza:

Al večkrat je nazaj prišla;
nje vera trden jez je bila,
ljubezni nje ni ustávilá.

Izrazitejši in pač zavestno polpoudaren je sklep znane Jenkove pesmi Po slovesu, kjer je po verzih, ki se nanašajo na zunanje prirodno pojavnost, in s prehodom v notranji svet človekove zavesti in občutja glavni poudarek nado-meščen z rahlejšim stranskim:

Teman oblak izza goré
privlekel se je nad poljé,
nad poljem v sredi je obstál,
nebo je čez in čez obdál.

To ni oblak izza goré,
to tudi ni ravno poljé;
to misel le je žalostná
na sredi srca mójegd.

Kot značilen primer iz moderne bodi navedena Župančičeva balada Sveti trije kralji, kjer prav v najbolj dramatičnem trenutku, ko junaku v preblisku

grozljivega spoznanja zastane dih in beseda, zadnja moška rima uplahne v polpoudarek:

»No, baba, obrni se vendar urnó,
sveti trije kralji so lačni zeló,
sveti trije kralji hudo se držé —
sveti trije kralji — — kaj hócetè?»

Iz povojne lirike naj med slej ko prej redkimi primeri navedem zadnji dve kitici iz Minattijeve pesmi *Opoldanski pastel* (Pa bo pomlad prišla, 1955), kjer se polpoudarno izzvenevanje glasovno ubira s šelestenjem zorečega bilja:

Lastovice med oblaki.
V vsaki roži, bilki vsaki
drobno srce drgetá.

Zrak v drhtavici pozvanja;
kot omamljen ječmen sklanja
šelestéča stébelcá.

Spričo že omenjene močne omejitve nepopolnega moškega rimanja v naši novejši poeziji je razumljivo, da so bili taki odstopi od »regularne« rabe odtlej še opaznejši, s čimer se je tudi njihova glasovno stilistična izraznost le povečevala. Toda mimo redkih primerov pri Minattiju, Menartu in še kom se je tem možnostim v večji meri, a tudi povsem organsko odzval le G. Strniša. S svojim »nepopolnim«, nekako zastrtim glasovnim ujemanjem ga je ta rima pač podobno pritegnila kakor pri njem sicer prevladujoča (a glasovno že tako »nepopolna« in pri njem včasih tudi polpoudarna) *asonanca*, z obojim pa je prav svojevrstno niansiral glasovno vezanje svojih verzov. Z deležem svojih nepopolnih moških rim se je Strniša že v *Odiseju* (1963: 10 %) močno približal Prešernovemu količniku, medtem ko ga je v *Zvezdah* (1965: 12,3 %) celo presegel; ustrezna količnika za nepopolno moško asonanco sta mu 1,15 % in 4,1 %, obeh skupaj računanih pa ima v prvi omenj. zbirki 5,1 %, v drugi 7,9 % (popravi podatke na str. 225).

Po vsem tem se nam bo pričujoči očrt najprikladneje zaključil prav z zgledom iz Strniše; izbrana pesem, druga iz njegovega cikla *Galjot* (*Zvezde*), opozarja hkrati, kako se utegne še sodobno občutje in pesniško izrazje vezati z zdaj že skoraj arhaično polpoudarnostjo v rimi (in asonanci), ves cikel pa priča, da je živ posluš za naše folklorne starine lahko tudi še današnjemu pesniku ustvarjalno rodoviten.

Slani pekel, morska raván,
pod žgočim soncem se smehljá.
Galjot z zaprtimi očmi,
z mrtvaško temnimi dlaní.

In veslo težko tisoč lét
in dolgo kot noči devét.
Nad ladjo sleta lástovká,
v deželo je prišla pomlád.

In pred zaprtimi očmi
mutast in slep privid stóji,
se klanja in objéma gá
z odsekanima rókamá.

AKADEMIJIN SLOVAR SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA

Jože Toporišič

POGOVORNI NEDOLOČNIK

Tako imenujem tradicionalno imenovan kratki nedoločnik, namreč *delat* nasproti *delati*. O njem je 1890 (Cvetje IX, zv. 12., str. b in c) podrobneje pisal Škrabec. Primerjajoč ga z namenilnikom, je zanj napisal naslednje oblike po posameznih glagolskih vrstah in razredih:

I 1 *kràst, plèst, prèst, sè.st*, jè.st, góst*; 2 *grìst mlè.st, mòlst, trèst, nèst*; 3 *tèpst, dòlbst, skùbst, plè.t*; 4 *pèč, lèč, strìč, tòlč*; 5 *klèt, žèt*; 6 *trè.t, drè.t*; 7 *pét, pìt*;

III *štè.t, spàt, stàt*;

IV *učit, kòsit* (od glagola *kosím*);

V *délat, ôrat, klàt, bràt, dajàt, kôvat, snôvat, kljuvât*.

V Slovenskem pravopisu 1935 je kratki nedoločnik nesistemično pripisoval dolgemu F. Ramovš. Načeloma se sklada s Škrabcem, le namesto *skùbst, tòlč, kòsit*, je nastavil *skúbst, tò.lč* in *kòsit*. Marsikateremu Škrabčevemu bolj čudnemu pa tudi pričakovanemu naglasu se je Ramovš zognil tako, da kratkega nedoločnika ali sploh ni zapisoval (*grìst, mlèst, mòlst, dòlbst, plè.t, góst, klàt, bràt snôvat*) ali pa sploh ni glagola v pravosipu (*kràst kôvat, ôrat, pét, góst, tèpst*). Pomanjkljivost obravnavanja kratkega nedoločnika v SP 1935 je sploh v tem, da nima formuliranega pravila, ki bi povedalo, kako iz dolgega nedoločnika tvorimo kratkega ter kaj se pri tem dogaja z mestom naglasa in kvantiteto in kvaliteto naglašene samoglasnika.

Tudi pozneje se vprašanje pogovornega nedoločnika ni nikamor premaknilo. Rupel je 1946 v svojem Slovenskem pravorečju navedel le oblike *mòlit, obtèsat* in *mótit*, SP 1950 pa navaja le v uvodu (str. 54) oblike *hòdit, pròsit, kupovât*, Slovenska slovnica 1956 pa na str. 231. *spât* in *oprât*.

Kot članu pravorečne komisije, ki dela za akademjski slovar slovenskega knjižnega jezika, mi je bilo konec 1964 naloženo, da formuliram za uvod slovarja primerno besedilo o kratkem nedoločniku. Pri delu za to sem se opiral predvsem na to, kar se danes govori v Ljubljani v prostem govornem jeziku namesto knjižnega dolgega nedoločnika. Na podlagi res ne preširoke ankete med ljudmi 35 — 40 let starosti sem ugotovil velike razlike nasproti Škrabcu (in Ramovšu). Kratek naglašen je bil pri pogovornem nedoločniku samo *a*, torej *zvât, klât, dàt, orât kovât, dajât, smejât, sejât, postât, bàt, stât*, vsi drugi samoglasniki pa so bili dolgi, torej *plèst, nèst* — *sést, lést, žét, klét, vzét, objét, vrét, strét, mlét, pét*, — *kosít, rosít, dušít, minít*.

V primeri s Škrabcem se je ločilo tudi mesto naglasa, npr. *kosít, orât, kovât, snovât* (Škrabec: *kòsit, ôrat* itd.). Namesto Škrabčevega *kòsit* je že

* Pika za *è* in *ò* namesto pod njima, ker tiskarna teh znakov nima.

Ramovš nastavil *kosít*. Razlike so bile tudi v kvaliteti naglašnega samoglasnika; novo naglaševanje se je v kvaliteti ravnalo po dolgem nedoločniku v primerih kot *klét* ali *žét*. Potrjena je bila Ramovševa nadomestitev Škrabčevega širokega o z ozkim v primerih kot *tòlč*, *dòlbst* (seveda dolgim, ki pa je v teh primerih praktično nevtralen).

Proti temu mojemu predlogu je redakcijski kolegij, v katerem so, kot mi je bilo rečeno, A. Bajec, F. Tomšič, S. Suhadolnik, M. Klopčič in L. Legiša, predložil predsedniku akademije v arbitražo svoj predlog, ki je nekak kompromis med tem, kar je bilo o kratkem nedoločniku znano iz Škrabca in Ramovša, in med tem, kar sem predlagal jaz. Po tem predlogu naj bi bil naglašeni samoglasnik glagolov na *-iti* in *-uti* v pogovornem nedoločniku kratek ali dolg (*pit*, *dušit*, *obut*), glagolov na *-eti* tudi kratek pri glagolih na *-mem* in *-n(j)em* v prezentu (*žèt*, *vžèt*) — za to se je že pred tem potegoval Rigler —, glagoli z *ê* in *ô* v korenu pa bi sploh imeli le kratek naglašen samoglasnik (*nèst*, *pèč*, *bòst*).

Ni mi znano, kaj sta o tem razsodila J. Vidmar in B. Kreft, bilo pa mi je naročeno sestaviti primerno besedilo za testiranje o kratkem nedoločniku.

Z magnetofonskega traku smo potem posnetke 9 oseb identificirali A. Bajec, T. Logar, J. Rigler in jaz. Identifikacijske zapise sem obdelal statistično in izdelal poročilo. Tako:

1. Glagoli na *-áti -ám* imajo pogovorni nedoločnik na *-àt*; tako sploh glagoli na *-áti*, če imajo tudi deležnik na *-l* naglašen na tematičnem samoglasniku (*kupovàt*) in sploh naglas na *a* (*kràst*). Glagol *báti*, pri katerem se je J. Rigler (prav kot pri *stati*) že pred tem potegoval tudi za dolžino, je bil v pogovornem nedoločniku izgovorjen enakokrat kratko kot dolgo, *stat* pa večkrat dolgo kot kratko. Zato sem za *bati* in *stati* predlagal dolžino na drugem mestu, mislim pa, da je taka natankost nepotrebna.

2. Glagoli na *-éti* imajo, če je *-e-* naglašen, *e* dolg. Tak ozek *e* so po anketi imeli tudi glagoli s korenskim *é* v nedoločniku (*vléč*, *začét*, *strét*).

3. Pri glagolih na *-íti -ím* je anketa pokazala razmerje 186 : 101 za *kosít* : *kosit*. Mislim pa, da je bila tu identifikacija nezanesljiva, saj so različni identifikatorji slišali različno: po Riglerju in Toporišiču bi bilo treba pisati samo dolgo, po Bajcu in Logarju pa kratko in dolgo. (Pri teh glagolih je posebnost govorit: 5 oseb je govorilo *govôrit*, 4 govorít. Zaradi sistema (*govorít* = *kosít*) sem predlagal na prvem mestu (*govorít*).

4. Za glagole z naglašnim širokim samoglasnikom v dolgem nedoločniku (*nèsti*, *bòsti*) je anketa za pogovorni nedoločnik pokazala pogostejšo realizacijo kratkega kot dolgega samoglasnika, torej *bòst* — *bôst*. Vendar sem glede na to, da je bilo identificiranje očitno odvisno od narečne podlage identifikatorjev (Bajec je imel ravno obratno razmerje dolgih in kratkih kot Toporišič, Logar je bil v sredi, Rigler pa bliže Bajcu) in da je bolj v smislu splošne razvojne smeri slovenske kvantitete, sem na prvem mestu predlagal dolg naglašen samoglasnik (tj. *nèst*), na drugem pa kratkega (tj. *nèst*).

Seja 377 je glede na ta moj predlog diferentno uveljavila: pri glagolih na *-éti -mem -n(j)em* se je odločila za dolžino in kračino (*začét* in *začèt*), pri glagolih z naglašnim širokim o ali e v dolgem nedoločniku pa za kračino in dolžino (*nèst* — *nèst*).

Zapiski, ocene in poročila

VIKTOR KUDELKA O SLOVENSKI PROZI, DRAMATIKI IN LITERARNI ZGODOVINI

Češkega literarnega zgodovinarja Viktorja Kudélke v Jeziku in slovstvu ni treba posebej predstavljati. Pred dvema letoma je to storil France Dobrovljc v poročilu o slovenicah v Slovanskem prehledu 1963 (JiS IX, str. 76), kjer je podrobneje spregovoril o njegovem članku *Kaj je novega v slovenski poeziji*. Povemo naj le to, da je Kudélka med tem leto dni študiral v Ljubljani in se še pobilže seznanil s slovensko književnostjo in njenimi problemi. Pregledu poveljne poezije sta sledila pregled proze in dramatike (oba v Slovanskem prehledu), v Slavii 1966 pa obširen pregled slovenske literarne zgodovine v letih 1945—1965.

Poveljna literarna ustvarjalnost je tema, ki vedno bolj priteguje in zaposluje generacijo mlajših slovenskih literarnih zgodovinarjev. Ne samo zaradi svojevrstne dinamike in aktualnosti, v veliki meri je to zanimanje tudi izraz novih pogledov na literarno zgodovino, prelom z zahtevu po nujni časovni odmaknjenosti obravnavanih del. Ni to prelom s slovensko literarnozgodovinsko preteklostjo, le poskus ob spoznavanju in upoštevanju njenih pozitivnih ugotovitev ujeti skupen utrip s sodobnostjo in svetom. Temu hotenju se je s svojimi članki in razpravami pridružil tudi naš avtor. Z izrednim, za neslovenca kar neverjetnim poznavanjem gradiva in problemov ter z natančnostjo, ki bi jo želeli vsakemu literarnemu zgodovinarju, razgrinja češkemu bralcu podobo literarnega in literarnozgodovinskega dogajanja na Slovenskem po drugi svetovni vojni. Verjetno je oznaka češkemu bralcu preskromna in preozka, saj sta si reviji, v katerih so prispevki natisnjeni, s svojo tradicijo in kvaliteto zagotovili vidno mesto v slovanskem, pa tudi v velikem delu neslovanskega sveta.

Članek *Co nového v slovinské próze* (Slovanský přehled 1964, 101—105) je v celoti dosegel svoj namen: v najznačilnejših obriseh prikazati razvojni tok poveljne slovenske proze. Avtor se je v njem oprl v glavnem na razpravo H. Glušičeve *O slovenski poveljni prozi* (JiS VIII, str. 11—17) ter na ocene posameznih del.

Prozno ustvarjanje po drugi svetovni vojni deli na tri obdobja. Prvemu dajejo obeležje pisatelji, ki so svojo ustvarjalno pot začeli že pred vojno, v obdobju socialnega realizma, in so v poveljnih letih svoje delo nadaljevali bogatejši za izkušnje in trpljenje druge svetovne vojne (Prežihov Voranc, France Bevk, Juš Kozak, Anton Ingolič, Miško Kranjec, Ciril Kosmač, Ivan Potrč, Míra Mihelič). Ohranili in izpopolnili so realistični način pripovedovanja, snov zajemajo delno iz predvojnega življenja, delno iz narodnoosvobodilnega boja. Le izjemoma prodíra v slovensko prozo tega obdobja tudi poveljna stvarnost.

Od začetka petdesetih let dalje pa se kažejo tudi med pripadniki te generacije nove težnje, ki so našle svoj izraz v Kosmačevem *Pomladnem dnevu* in v Potrčevem romanu *Na kmetih*. Nov pojav tega obdobja so književna dela Bena Zupančiča, Alojza Rebule, Andreja Hienga in Lojzeta Kovačiča.

Za tretje razvojno obdobje (od druge polovice petdesetih let dalje) je značilen predvsem kvantitativen razmah proznega ustvarjanja, na prelomu petdesetih in šestdesetih let pa proces generacijske, umetnostne in nazorske diferenciacije. Značilna za to obdobje je proza Vladimíra Kavčiča, Dominika Smoleta, Smiljana Rozmana, Marjana Rožanca, Petra Božiča, Marjana Kolarja itd.

Po tej uvodni razvrstitvi je Kudélka v drugem delu članka obdelal poveljno prozo z vidika dveh najbolj pogostnih tem: narodnoosvobodilnega boja in slikanja poveljne stvarnosti. Obe temi (zlasti še prva) družita pripadnike skoraj vseh generacij, analiza posameznih del pa kaže razlike v oblikovanju iste snovi ne samo med skupinami, temveč tudi znotraj skupin samih.

Le težko je zajeti najnovejši slovenski prozni izraz v tri in pol strani dolgem članku. Ob težnji pokazati najznačilnejše je bil avtor prisiljen skoraj popolnoma opustiti vsakršno estetsko vrednotenje posameznih del. In tako je ostalo ob strani nekaj avtorjev ali pa del, ki bi v obširnejšem pregledu nujno morala najti svoje mesto. Npr.

roman Alojza Rebule *Senčni ples* ali vsa proza Borisa Pahorja. Tudi svojevrstno oblikovanje Danila Lokarja bi kazalo omeniti, prav tako knjigo novel Vladimira Kralja. Pri oblikovanju tematike NOB imata svoj delež tudi Matevž Hace in Karel Grabeljšek. Te pripombe ne nameravajo biti kritika, le dopolnilo sicer dobrega, a prezgoščenega pregleda. Ne moremo pa se strinjati z uvrstitvijo Mire Miheličeve med prozaike, katerih dela so značilna za prvo povojno obdobje. Res je sicer, da je začela pisati že pred vojno, res je tudi, da po letih spada med mlajše predstavnike te generacije; tudi tematika njenih del sega v predvojni, medvojni in povojni čas. V času pa, ki naj po avtorjevem mnenju omejuje začetno obdobje slovenske povojne proze, sega ustvarjalnost Mire Miheličeve skoraj izključno na področje dramatike.

V zadnjih treh letih, odkar je bil članek napisan, se je slika slovenske proze nekoliko dopolnila in spremenila. Pavle Zidar se je razvil v enega najboljših povojnih pripovednikov, Miško Kranjec je poleg tega, da nadaljuje s tematiko NOB, ponovno našel skoraj izgubljeni motiv malega človeka, zemlje in življenja na njej (*Mladost v močvirju*, *Ukrajena ljubezen*). Ignac Koprivec je s svojo kroniko *Pot ne pelje v dolino* značilno dopolnil podobo povojne slovenske vasi. Kljub temu pa je Kudělka prikaz še vedno dragocen, saj bo marsikateremu tujih bralcev utrl pot do slovenske književnosti.

Sestavek *Slovinská dramatika v poválečném dvacetiletí* (Slovanský přehled 1966, str. 157—163) ima enak namen kot prikaz proze: dati prerez slovenskega dramskega ustvarjanja po vojni. Temu pridružuje avtor še kratek pregled povojnega gledališkega življenja in oris repertoarne politike slovenskih odrov ter različnih pogledov na vlogo in poslanstvo gledališča, ki so dosegli svoj polemični vrhunec ob uprizoritvi Cankarjevega *Pohujšanja v dolini Šentflorjanski*. Iz kratke, pretežno informativno pisane razprave si oglejmo le nekaj misli.

Kudělka ugotavlja, da se slovenska dramatika, kakor sploh vse slovensko kulturno življenje, razvija z izredno intenzivnostjo; kljub temu pa Čehi o njej vedo le malo ali nič. Zveze med slovenskim in češkim gledališčem, v preteklosti tesne in žive, so se kmalu po vojni pretrgale in se vse doslej niso obnovile. Tako so uprizoritve Borovih *Raztrgancev*, Cankarjeve drame *Za narodov blagor* in drame Mire Miheličeve *Svet brez sovražstva* na čeških odrih ostale osamljen pojav, čeprav bi sodobna slovenska dramatika zaslužila pozornost čeških gledališč. Po podrobnejši analizi važnejših povojnih dramskih tekstov pa prihaja avtor do sklepa, da je tematika slovenskih dram večinoma tako specifično slovenska, da so zaradi tega skoraj neprevedljive in jih je le težko predstaviti v drugačno okolje. Verjetno je to eden od vzrokov za to, da se kljub visoki kvaliteti niso mogle uveljaviti na tujih odrih.

Gotovo najzanimivejši in najpomembnejši od vseh štirih člankov je pregled povojne slovenske literarne zgodovine (*Studium dějin slovinské literatury v poválečném dvacetiletí*. Slavia 1966, str 472—494). Tudi za nas Slovence, saj moramo resnici na ljubo priznati, da doslej še nismo pripravili obširnega pregleda za zadnjih dvajset let razvoja te znanstvene panoge. V Kmečovem *Kratkem pregledu slovenske literarnozgodovinske dejavnosti* (Lirika, epika, dramatika, 1965) je povojno obdobje le del bežnega orisa slovenske literarne zgodovine od njenih začetkov do danes. Tudi s kritikami se, vsaj kar se literarnozgodovinskih študij tiče, ne moremo preveč pohvaliti. Marsikatero pomembno in dobro delo ostane v kritiki neopaženo. Vedno znova ugotavljamo, da se kljub Levstikovemu optimističnemu »Bog živi kritiko!« ta pri nas (z nekaterimi častnimi izjemami) ni mogla prav ukoreniniti. Težko je namreč biti pravičen kritik, prav tako pa je težko biti pravičen kritiku. Zato kritiko vedno bolj spremljajo oziroma zamenjujejo polemika, ki sicer tudi daje določeno (včasih žal popačeno) sliko obravnavanega dela, ali pa poročila, v katerih avtorji delo predstavijo in se omejijo na nekaj splošnih kritičnih pripomb. Nekaj dobrih kritik, nekaj polemičnih zapisov in precej poročil, to je bilo poleg literarnozgodovinskih del samih ter študije Janka Kosa *Funkcije in disfunkcije slovenske literarne zgodovine* (Perspektive 1961/62) vse, kar je imel avtor pri sestavljanju tega pregleda na razpolago.

Najenostavnejši (ne pa tudi najboljši) način, ki se pri sestavljanju takega pregleda ponuja, je kronološki opis in vrednotenje del posameznih literarnih zgodovinarjev. Kudělka se je temu načinu srečno izognil; odločil se je razporediti povojna literarnozgodovinska raziskovanja po obdobjih in osebnostih, ki jih ta obravnavajo. Ta metoda ima več prednosti. Na enem mestu je zbrana najnovejša literatura za posamezna obdobja, ki ni omejena le na knjižne izdaje, temveč vključuje tudi važnejše razprave v revijah in časopisih. Poleg tega je zanesljiv kazalec zanimanja slovenskih literarnih

zgodovinarjev za posamezne dobe. Razen nekaterih izjem je novejša slovenska slovstvena zgodovina usmerjena predvsem v raziskovanje 19. in 20. stoletja, pri tem pa so posamezna obdobja dokaj neenakomerno obdelana. In končno odkriva tudi razpon raziskovanja oziroma ožjo specializacijo posameznih literarnih zgodovinarjev ter soočuje različne poglede in metode pri obravnavanju istih problemov.

Najnovejše obdobje slovenske literarne zgodovine se po avtorjevem mnenju ponaša z občudovanja vrednim številom knjižnih izdaj ter prav tako bogato bero razprav in študij v revijah. Svoj delež so prispevali raziskovalci različnih generacij in nazorov, zato je razumljivo, da se dela med seboj razlikujejo po metodični plati in po načinu gledanja na posamezne probleme. Zastopane so skoraj vse smeri od tradicionalnega pozitivizma pa do strukturalističnih poskusov. Ta metodološka pestrost, ki sicer varuje slovensko literarno zgodovino pred šablono, pa je skorajda nedopustna pri skupnih izdajah, kot je to npr. Matičina *Zgodovina slovenskega slovstva*. Deleži posameznih avtorjev se po načinu obravnavanja med seboj tako ločijo, da je to sicer dobremu delu v precejšnji škodo. Kljub temu pa smo Slovenci prav s to zgodovino in kritično izdajo del slovenskih klasikov dobili solidne temelje za nadaljnja literarnozgodovinska raziskovanja.

Obširnejši del razprave obsega analiza najvažnejših literarnozgodovinskih monografij in študij, napisanih po letu 1945. Pisec na kratko (največkrat le z imenom in rojstno letnico) predstavi avtorja, vso pozornost posveti delu samemu. Bralca seznani s problematiko dela, nato z metodo, ki jo je avtor pri svojem delu uporabljal. Opozarja na nove poglede in dognanja, prav tako tudi na morebitne sporne trditve. Pri tem se ne zanaša le na lastno sodbo, ampak upošteva in v bibliografiji pod črto tudi citira kritike in polemiko o posameznih delih. Tako spremlja slovensko slovstveno zgodovino od Slodnjakove monografije o Prešernu preko Bernikove *Lirike Simona Jenka*, Paternujevih *Estetskih osnov Levstikove literarne kritike*, Pogačnikove študije *Stritarjev literarni nazor*, Pirjevčeve *Ivan Cankar in evropska literatura* do Zadravčeve knjige o Mišku Kranjcu. Naštela sem nekaj del, ki jih je avtor obširneje analiziral. Ta pregled literarne zgodovine po posameznih obdobjih in njihovih najvažnejših predstavnikih je dopolnjen še s krajšimi oznakami ostalih monografij ter študij in člankov v revijah in zbornikih. Zahtevno gradiivo je avtor tako skrbno zbral in uredil, da skoraj ni kaj popraviti ali dodajati. Popravim naj le nekaj manjših spodrsrljajev v opombah in bibliografiji pod črto. *Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev*, ki jih izdaja DZS, so začela izhajati že leta 1946 (Kosovel, Aškerc), ne pa šele na začetku 50. let, kot to navaja avtor. Cankarjeva *Izbrana dela* pod uredništvom Borisa Merharja so izšla v desetih in ne v devetnajstih zvezkih; prva dva zvezka sta bila natisnjena leta 1951 ob štiristoletnici slovenske knjige. Kreftova knjiga *Dr. France Prešeren* (1951, s sicer obširnim uvodom) ni literarnozgodovinska študija, ampak filmski scenarij. Pač pa je literarnozgodovinski esej istimenska knjižica Josipa Vidmarja (*Dr. France Prešeren*, 1954), ki jo avtor navaja z nepopolnim naslovom. Šesti zvezek Matičine zgodovine (književnost med dvema vojnama) doslej še ni izšel. Med našteto literaturo pogrešimo knjižico Joža Mahniča *Oton Župančič* (1955), ob navedbi Petretovih del o ekspresionizmu pa študijo *Der slovenische Expressionismus*, objavljeno leta 1956 v reviji *Die Welt der Slaven*.

Hermína Jug

DOKUMENT O MOREBITNI PAVLOVI NAMESTITVI NA LJUBLJANSKI UNIVERZI

V spominskih člankih in nekaterih razpravah o življenju in delu slovensko-madžarskega kulturnega posredovalca dr. Avgusta Pavla (1886—1946) se predvsem na madžarski strani — manj v slovenski publicistiki — večkrat omenja njegova načrtovana, a neuresničena zaposlitev leta 1920 na komaj ustanovljeni ljubljanski univerzi.

V biografskem prispevku za *Spominski zbornik Avgusta Pavla*, ki dejansko predstavlja zaključno številko 11. letnika njegove revije *Dunántuli szemle* (Prekdonavski obzornik) je Szemző Magda zapisala: »Vabili so ga (A. Pavla — pristavil F. Š.) na različna jugoslovanska delovna področja, on pa je po vrsti odklonil vse službe, ki so mu zagotavljale mnogo bolj bel in večji kos kruha od tistega, ki ga je bil deležen kot madžarski srednješolski profesor. 16. novembra 1920 mu je filozofska fakulteta ljubljan-

ske univerze ponudila stolico za vendski (prekmurski) jezik in južnoslovansko-madžarske kulturne stike. Vendar tudi s tem ni zamenjal madžarske srednješolske profesure, čeprav je bila sen njegove duše univerzitetna katedra» (Pável Ágoston emlékkönyv, Szombathely 1949, str. 13).

To dokaj netočno in nacionalistično pobarvano informacijo sta znatno konigirala Dr. Angyal Endre in Vilko Novak, pred kratkim pa tudi Kiss Gyula in Takács Miklos (zadnja dva v Vasi szemle 1966, 207—208).

Dr. Angyal Endre je v 1. zvezku revije Vasi szemle (Obzornik Železne županije) leta 1958 o A. Pavlu ugotovil tole: »Povabili so ga tudi v Ljubljano za gimnazijskega profesorja in privatnega univerzitetnega docenta, on pa je vendarle ostal na Madžarskem, ker je upal, da mu bodo po Asbóthovi smrti dodelili slavistično stolico na budimpeštanski univerzi« (*A szlávista Pável Ágoston*). To ugotovitev je isti avtor ponovil v nemškem besedilu nekoliko spremenjene razprave o Avgustu Pavlu v 1. zvezku revije *Slavica* (A. Endre, Avgust Pavel 1886—1946. Ein Kapitel aus der Geschichte der ungarischen Slawistik, Slavica I, Debrecen 1961, 182).

Tudi Vilko Novak se je v *Slavistični reviji* leta 1956 dotaknil vprašanja Pavlovega morebitnega prihoda na ljubljansko univerzo. Takole je sklepal: »Dne 16. novembra 1920 mu je dekan Ivan Prijatelj sporočil vabilo filozofske fakultete v Ljubljani, naj pride za privatnega docenta za severna slovenska narečja s posebnim ozirom na prekmurščino in južnoslovansko-madžarske kulturne stike — toda prevzeti bi moral mesto suplenta na realki. Zaradi družine takih pogojev ni mogel sprejeti in tudi drugih vabil v Slovenijo ne« (Vilko Novak, Avgust Pavel 1886—1946. SR, IX, 198).

Resnica o Pavlovi namestitvi na ljubljanski univerzi pa se nam kaže nekoliko drugačna. Domnevati smemo namreč dvoje: da se je Pavel tudi sam obrnil na dekanat filozofske fakultete na ljubljanski univerzi, in kar je še važnejše, da pri dogovarjanju ni šlo za stolico »vendskega (prekmurskega) jezika«. Zanesljivo argumentacijo za to stališče lahko razberemo iz pisma, ki ga hranijo v Pavlovi zapuščini v Szombathelyu.

Tukaj je:

Z DEKANATA FILOZOFSE
FAKULTETE V LJUBLJANI
št. 208/3/20.

v Ljubljani 18. novembra 1920.

Velecenjeni gospod doktor,
z ozirom na Vašo brzojavko iz Murske Sobote z dne 15. t. m. Vam imam čast javiti sledeče:

Moje kolege slaviste in mene je zelo razveselilo, da bi bili Vi, ki Vas najbolje poznamo iz Vaših znanstvenih del, eventualno pripravljeni prevzeti službo na naši univerzi. Gre samo za določitev delokroga, ki se naj Vam odkaže. V letošnjem letu namreč še nimamo v proračunu katedre za madžarščino. Takoj bi Vas torej mogli nastaviti edinole kot asistenta v slavističnem seminarju in lektorja za madžarščino s skupno plačo približno 2300 mesečnih kron. Asistentsko mesto je definitivno, dosedanja službena leta se Vam vštejejo in selitveni stroški povrnejo.

A bolje za Vas in za znanstvene interese naše univerze bi bilo, ako bi Vas v Beogradu predložili za stalnega docenta, ki dobiva pri nas plačo 3000 mesečnih kron. Priznanje dosedanje službe, selitveni stroški kakor zgoraj. Opredelitev učnega naloga bi se mogla glasiti: stolica za ugrofinske jezike in njih stike s slovanskimi jeziki. Ako bi Vam taka stolica ne bila po volji, potem bi jo takole definirali: *stolica za madžarščino in za madžarsko-jugoslovanske odnose v jeziku, literaturi in kulturi*. Tu bi mogli predavati madžarski jezik, obmejno dialektologijo prekmursko in južnoogrnsko, literarno-kulturne stike madžarsko-jugoslovanske. Odločite se po svojem predanku za prvo ali za drugo namestitev in pri drugi za prvo ali za drugo opredelitev učnega naloga. Iz docenta lahko v bližnjem času postanete izredni profesor s plačo mesečnih 4000 do 5000 kron.

V vsakem slučaju pa Vas prosim, ako reflektirate na tako ali drugačno namestitev na naši univerzi, da nemudoma sestavite svoj

1). curriculum vitae in

2). seznamek svojih naučnih spisov

ter oboje — z izjavo, da kompetirate — pošljete podpisanemu dekanatu. Predlog pride potem v svrhu izvolitve v filozofski fakultetni svet in odtod po izvolitvi v sejo univerzi-

tetnega sveta, odkoder se predlog odpošlje v ministrstvo prosvete v Beogradu. Seveda, to samo v slučaju, da se odločite za sprejem docentskega mesta. Za asistenta odnosno za lektorja Vas lahko namesti univerza v svojem področju, kar se da izvršiti hitreje. Imenovanje za docenta iz Beograda bi mogli pričakovati nekako proti koncu 1. semestra, tako da bi z drugim semestrom 1920/21 okrog Velike noči morebiti že nastopili službo na naši univerzi.

Vse naše poslovanje ostane seveda tajno, da Vaše oblasti v Sombotelju ničesar ne zvedo.

V nadi, da boste vztrajali pri kompetiranju na naš zavod, kateri bi z Vami dobil izvrstno moč in naša mlada znanost stike s sosednjo madžarsko znanostjo, Vas torej prosim imenovanih osebnih dokumentov.

Porabljam to priliko, da Vam izrazim svoje najodličnejše spoštovanje.

Po naročilu dekanata
Zalar I. r.
sekretar fakultete

M. P.

gospod dr. Avgust Pavel
na naslov: *gospodična*
Draga Pavel, meščanska
šola, Murska Sobota v Prekmurju
Ekspresno!

...

Odgovor na vprašanje, zakaj Pavel vendarle ni nastopil službe na ljubljanski univerzi, je potemtakem bržkone res treba iskati v dejstvu, da se za preselitev ni odločil predvsem iz družinskih razlogov, do neke mere pa tudi zato, ker je rahlo upal, da mu bodo po Asbóthovi smrti kot njegovemu renomiranemu sodelavcu vendarle zaupali vodstvo izpraznjene slavistične stolice na budimpeštanski univerzi. Uradno pismo ljubljanske filozofske fakultete pa onemogoča sklepati, da mu je ta nudila mesto za privatnega docenta »za severno slovenska narečja s posebnim ozirom na prekmurščino«, še manj možnosti pa daje sanjarijam o tem, da je ljubljanska univerza kdajkoli in komurkoli »ponudila stolico za vendski (prekmurski) jezik«.

Franc Šebjanič

UREDNIŠKO POROČILO OBČNEMU ZBORU SLAVISTIČNEGA DRUŠTVA

Januarja 1966 formirani uredniški odbor (J. Sivec za metodiko, F. Zadavec za literarno zgodovino, J. Toporišič za jezik) je takoj začel zbirati gradivo: v prejšnji uredniški miznici za tisk namreč ni bilo drugega kot Mahničev referat s sarajevskega slavističnega kongresa in Barbaričev spomin na prof. Knieszso. Rok za oddajo gradiva za prvo številko je bil že tako zamujen, zato smo se odločili za dvojno številko, ki je nato izšla konec februarja za četrtino obsega tanjša, kot bi morala biti. (Teh 16 strani smo naročnikom vrnili v 4. številki). Naslednje številke so nato — po dolgih letih — izhajale čisto redno konec vsakega meseca, le 5. številka je bila zamujena za 5 dni.

Že v prvi številki smo objavili svoj program (Uredniška beseda), tj. kruterije in smernice svojega dela, po katerih smo se potem morali ravnati tako uredniki kot sodelavci.

K sodelovanju smo povabili prav vse, osebno posebej tiste, katerih imen zadnja leta ni bilo na straneh JiS. Menili smo pač, da je časopis nas vseh, odprta tribuna za javno reševanje perečih strokovnih in drugih vprašanj, ki so v zvezi s strokovnimi in pedagoškimi.

Odziv na naše vabilo je bil tak, kot ga kažejo posamezne številke. Med pisci razprav in člankov naj omenim — po vrstnem redu kot so se pojavljali —: J. Riglerja, J. Šolarja, J. Stabeja, F. Petreta, Š. Barbariča, B. Misjo, B. Merharja, F. Jakopina, T. Logarja, F. Jesenovca, S. Suhadolnika, W. Lubaša, V. Řehaka, D. Pirjevca, V. Kalenića. Kadar ni

bilo drugega, so objavljali tudi trije uredniki (po večkrat). — Sodelovanje so obljubili še A. Slodnjak, A. Bajec, J. Kos itd., ki pa zaradi prezaposlenosti doslej niso poslali še nobenega svojega dela.*

Da bi Jezik in slovstvo bil zares revija, ki izhaja v določenih časovnih razmakih in hitro reagira na dogajanja s svojega predmetnega področja, smo si že v uredniški besedi želeli kritike in tudi polemike. Med kritikami, ki smo jih že objavili, naj navedem samo najvažnejše avtorje: J. Pogačnika, J. Rotarja, V. Brnčičevo, S. Škerlja, F. Jakopina, F. Zadravca. Kritike je v reviji gotovo še premalo. Uredništvo se zaveda, da bi bilo po zgledu na prve letnike JiS treba kritik jezika leposlovnih knjig, zlasti prevodov. Poizkušamo jih dobiti, toda tega dela se vsak otepa. Morali bi bili zanje nagovoriti prav J. Gradišnika ali J. Modra ali še koga, ki so take stvari pisali v prvih letnikih JiS.

Uredništvo se trudi revijo poživiti tudi z zapiski in poročili. Tako smo se v JiS spomnili jubilejev M. Boršnikove in J. Šolarja, smrti Kniezse in C. Kopčavarja, poročali s sarajevskega kongresa, zasledovali, kako naš trud upoštevajo v Ameriki (F. Jakopin) in na Češkem (J. Toporišič), kako je z našo knjigo na srbohrvaškem jezikovnem področju (J. Rotar). Pogledali smo tudi, kaj o jezikovnih problemih pišejo drugod po svetu (v Franciji, Nemčiji, Rusiji, na Poljskem). Spodbujali smo k aktivizaciji naše prakse, najvažnejše posredovalce znanstvenih ugotovitev širokim krogom, in poslano radi objavljali (S. Grebenc, B. Golob, B. Misja).

Da bi oživili organizem JiS, smo uvedli tudi rubriko Vprašali ste (po zgledu prvih letnikov JiS).

Uredništvo z odzivom na svoje povabilo k sodelovanju ni čisto zadovoljno. Vsakdo lahko čuti prostovoljno odsotnost s strani JiS večine tistih ljudi, ki so ta časopis ustanovili in skrajno dolgo časa uspešno vodili. Tega nam je žal, kakor obžalujemo tudi dejstvo, da še ta in oni ni doposlal kakega svojega dela. Premalo podpore smo bili deležni od tistih, ki imajo službene položaje, za katere je normalno predvidevati večjo strokovno publicistično aktivnost in potenco, kakor so jo v preteklih 8 mesecih dejansko razodevali (fakulteta, akademija, višje šole). — Seveda se uredništvo zaveda, da honorarji, ki jih plačujejo, niso in ne morejo biti spodbuda za pisanje, saj je več mogoče zaslužiti na lažji način. Glede na to je uredništvo še posebej hvaležno tistim, ki so ne glede na vse zaviralne momente za list vendarle pisali stvari, za katere smo menili, da zaslužijo biti objavljene. S tem so dejansko našo revijo ne le duhovno vzdrževali, temveč tudi subvencionirali.

Uredništvo se tudi ob tej priložnosti obrača na vse tiste, ki so sposobni in imajo voljo za pravo delo, naj za JiS kaj napišejo.

Ko je prevzemalo uredništvo revije, se je novo uredništvo znašlo pred sila ne-hvaležno nalogo povišati ceno revije za 100 %. Naročnikom se zahvaljujemo, da so nas podprli s svojim zaupanjem, tako da naklada časopisa zaradi tega ni trpela, temveč se rahlo celo dvignila. Pač pa se je naročništvo malce prestrukturiralo.

Trenutno smo v finančnih težavah zaradi tega, ker sklad za pospeševanje tiska počasi izpolnjuje svoje obveznosti v zvezi z obljubljenimi in dodeljenimi subvencijami. Stroški tiskanja razen tega v zadnjem času močno naraščajo. (Za primer: 3. števec je stala 360.000, šesta z istim obsegom pa 530.000).*** Precej so narasli tudi upravni stroški, medtem ko uredniški in avtorski honorarji ne. Da bi zmanjšali stroške, je npr. korekture opravljal kar glavni urednik.

Pri JiS je treba gledati na vsak dinar. Tudi zaradi tega — ne glede na to, da menimo, da s tem pridobi tudi sam članek, skušamo biti čim bolj ekonomični in predlagamo avtorjem tudi krajšanja. Moramo reči, da skoraj vsi sprejemajo naše stališče z razumevanjem, mnogi tudi s hvaležnostjo, čeprav seveda tudi ne manjka tistih — zelo redki so — ki mislijo, da pišejo popolno.

Usoda revije je vse doslej bila skoraj preveč odvisna samo od uredništva in republiškega odbora slavističnega društva. Po zgledu na novo Slav. revijo predlagamo, da tudi o uredniškem odboru in njegovi delu odloča in ga ocenjuje skupnost njegovih bralcev in sodelavcev. To bi bilo najbolj demokratično. Uredništvo že na tem plenumu želi za ta svoj predlog dobiti pritrditev tega našega najvišjega predstavniškega telesa.

J. Toporišič

* J. Kos in A. Bajec sta med tem to že storila.

** Med tem je sklad svoje obveznosti izpolnil.

*** Na našo intervencijo je tiskarsko podjetje po tem našlo napako v obračunu in zmanjšalo vsoto za 130.000 S-din.

SLAVISTIČNO DRUŠTVO SLOVENIJE razpisuje za slovenske slaviste do starosti 30 let iz KIDRIČEVEGA in PRIJATELJEVEGA ter NAHTIGALOVEGA in RAMOVŠEVEGA sklada nagradi za dve razpravi (jezikoslovno in literarnozgodovinsko) v znesku 80.000 in 100.000 S-din. — Tipkopis v obsegu najmanj 30 strani, zaznamovan z geslom, je treba poslati DO 1. JUNIJA 1967 SLAVISTIČNEMU DRUŠTVU SLOVENIJE, LJUBLJANA, NOVI TRG 4.

V OCENO SMO PREJELI

Dokumenti Slovenskega gledališkega muzeja, 8—9, Ljubljana 1966
Sovetskoe slavianovedenie, 5, 1966
Knjiga, 9, 1966
Linguistica IV, V in VI
Nikola Rončević, Moja riječ o riječima »vlastelin« i »bolovanje«, Zagreb 1963—1965

POPRAVEK

V 7. šte., str. c (tj. na platnicah) mora biti v 13. vrsti od spodaj namesto *družbenopolitičen* napisano *družbeno-političen* (= družben in političen).

V 7. šte., str. 233 je med 25. in 26. vrstico izpadlo: omenjene spremembe v rabi ribiških terminov, kar bi nedvomno pokazalo na nekatere

V JIS XI/1966 SO SODELOVALI

Vida Bano (Ljubljana)	Boris Merhar (ped. akad. Ljubljana)
Šefan Barbarič (fil. fak. Zadar)	Boris Misja (šola za miličnike, Ljubljana)
Fran Bezljaj (fil. fak. Ljubljana)	Avgust Munda (Ljubljana)
Edvin Bojc (gradbena tehn. šola, Ljubljana)	Boris Paternu (fil. fak. Ljubljana)
Vera Brnčič (fil. fak. Ljubljana)	Jan Petr (fil. fak. Praga)
Berta Golob (osn. šola Preddvor)	Fran Petre (fil. fak. Zagreb)
Stane Grebenc (gradb. tehn. šola Ljubljana)	Dušan Pirjevec (fil. fak. Ljubljana)
Mojca Grafenauer (Ljubljana)	Jože Pogačnik (fil. fak. Zagreb)
Stane Ivanc (Tovariš, Ljubljana)	Vladimir Rehak (fil. fak. Zagreb)
Franc Jakopin (fil. fak. Ljubljana)	Jakob Rigler (SAZU Ljubljana)
France Jesenovec (gimnazija Celje)	Janez Rotar (ped. akad. Maribor)
Hermína Jug (fil. fak. Ljubljana)	Janez Sivec (zavod za šolstvo, Ljubljana)
Vatroslav Kalenić (fil. fak. Ljubljana)	Jože Stabej (SAZU Ljubljana)
Tomo Korošec (SAZU Ljubljana)	Stane Suhadolnik (SAZU Ljubljana)
Janko Kos (gimnazija Vič, Ljubljana)	Stanko Škerlj (fil. fak. Ljubljana)
Marko Kranjec (fil. fak. Ljubljana)	Jakob Solar (Ljubljana)
dr. Bratko Kreft (SAZU Ljubljana)	Jože Toporišič (fil. fak. Ljubljana)
Andrijan Lah (gimn. Bežigrad, Ljubljana)	Jože Volfand (osnovna šola Celje)
Tine Logar (fil. fak. Ljubljana)	Franc Zadravec (fil. fak. Ljubljana)
Wladislaw Lubaš (Fil. fak. Krakov)	Janez Zor (fil. fak. Ljubljana)
Joža Mahnič (II. gimn., Ljubljana)	Przemisław Zwoliński (fil. fak. Varšava)

Prav gotovo ni brez osnove trditev, da sta knjigi *Slovenski knjižni jezik 1* in 2 (avtor Jože Toporišič) sprožili v slovenskem jezikoslovnem svetu, zlasti pa med prosvetnimi delavci, mnogo komentarjev. Prehitro bi bilo razvrstiti te komentarje v pozitivne in negativne ali pa se celo zadržati samo ob odklonilnih stališčih do novosti, ki jih obe deli prinašata in utemeljujeta. Resnica je, da avtor vse svoje nove misli (mislim na tiste, ki so v nasprotju s sedaj veljavnimi slovniciami) ustrezno razlaga, da brez dvoma je v mnogočem novator, tudi tam, kjer do sedaj znana dejstva le nekoliko drugače razvršča in dopolnjuje. Vse to je prav gotovo spodbudno. Druga resnica, ki ni toliko spodbudna, pa je, da se naš znanstveni svet o vseh teh ugotovitvah, brez dvoma polemičnih, kar je razumljivo, ne izjasni, nasprotno, celo polemičnih zapisov je silno malo ali skoraj nič. Kaj naj to pomeni? — Sicer je obe knjigi potrdil republiški sekretariat za prosveto in kulturo SR Slovenije kot učbenik za I. oziroma II. razred gimnazije.

Prav v tem pa vidim jedro problema. Potrdili smo nekaj, kar so sicer pregledali naši znani jezikoslovci, toda novi učni načrt za osnovne šole prve Toporišičeve knjige ne upošteva. Bolje povedano, ne upošteva nekaterih njegovih ugotovitev. Primer: Jože Toporišič govori v knjigi *Slovenski knjižni jezik 1* o štirih stavčnih členih in označuje prilastek kot del stavčnega člena. V osnovnih šolah pa smo učili in še učimo, da imamo pet stavčnih členov. Ali naj to pomeni, da se bodo učenci osnovnih šol učili najprej eno, ko bodo hodili v srednjo šolo pa — drugo? Ta nedoslednost postavlja nekoga na laž — ali prosvetne delavce, ki na osnovnih šolah poučujejo slovenščino, ali slaviste na srednjih šolah in z njimi avtorje knjig — Jalnovo, Bunca (= Bajca, Kolačiča, Rupla) oziroma Toporišiča. To je samo en primer, vendar je v obeh Toporišičevih knjigah še več takih novosti. Kako torej? — Najbolj narobe je, da nihče ne začenja razprave o tem, ampak, kot je naša slaba navada, pustimo praksi, da bo povedala svoje, tj. pustimo, naj stvar teče, bomo že videli, kako bo. To ni nepošteno samo do prosvetnih delavcev. Takšen odnos je prav tako nepošten do avtorjev učnih knjig za osnovno in srednjo šolo.

Težko je vprašanje, ampak — postaviti ga bo treba. Ali nimamo nobenega znanstvenega sveta ali organa, ki bi razkril svoja mnenja o ugotovitvah v delih Jožeta Toporišiča? Več resnic hkrati vendar ne moremo učiti — odločiti se moramo za eno. Do jasnih stališč pa z molkom ob izidu Toporišičevih knjig, brez znanstveno zastavljenih razprav, ocen in polemik verjetno ne bomo prišli. Zgodovina slovenskega knjižnega jezika — če pogledamo kar razvoj v celoti — je prizadevno spreminjanje, ugotavljanje, dopolnjevanje. In vendar je vsaka novost ali pogumno zastavljena teza sprožila živahno polemičnost v jezikoslovnem svetu. To je vendar samo v korist jeziku. In priznanje pogumnemu avtorju. Vsaka drugačna pot je škodljiva.

Jože Voljand

